

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN MEMARLIQ VƏ İNŞAAT UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

NİZAMI HƏSƏN OĞLU NAĞİYEV

**1920–1990–CI İLLƏRDƏ
AZƏRBAYCAN ŞƏHƏRSALMASINDA YENİLİK VƏ ƏNƏNƏ**

**İxtisas: 6405.01–Şəhərsalma, yaşayış məntəqələrinin
planlaşdırılması, landşaft memarlığı**

**Memarlıq doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiya işinin**

AVTOREFERATI

---

*Kağız formatı 60x84 1/16,
Çap vərəqi: 2,5
Sifariş № 77. Tiraj 100.*

«Memar Nəşriyyat Poliqrafiya» MMC
tel.: (050) 352 33 58

BAKİ – 2013

Dissertasiya işi Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin “Memarlıq layihələndirilməsi və şəhərsalma kafedrasında” yerinə yetirilmişdir.

Elmi məsləhətçi:

Şərqi ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının, Beynəlxalq Elmlər Akademiyasının Şərqi Avropa Bölməsinin və Ekoenergetika Akademiyasının həqiqi üzvü;
Beynəlxalq Mühəndislər Akademiyasının müxbir üzvü; Azərbaycan Respublikasının əməkdar memarı; memarlıq doktoru, professor
Məmmədova Gülçöhrə Hüseyn qızı

Rəsmi opponentlər:

1.Şərqi ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının həqiqi üzvü; memarlıq doktoru, professor
Talıbov Afiq Məmməd oğlu
2. Gürcüstan Respublikasının əməkdar memarı, memarlıq doktoru, professor
Beridze Qivi İvanoviç
Coğrafiya elmləri doktoru, professor
Salmanov Arif Hənifə oğlu

Aparıcı təşkilat:

Azərbaycan İnşaat və Memarlıq Elmi – Tədqiqat institutu, “memarlıq şöbəsi”

Dissertasiyanın müdafiəsi **“15” Fevral 2013–ci il tarixdə saat 11⁰⁰** Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin nəzdindəki B/D 02.041 Dissertasiya şurasının iclasında olacaqdır. Ünvan: Az–1073, Bakı, A. Sultanova küç. 5, **III bina, I mərtəbə, aud.108.**

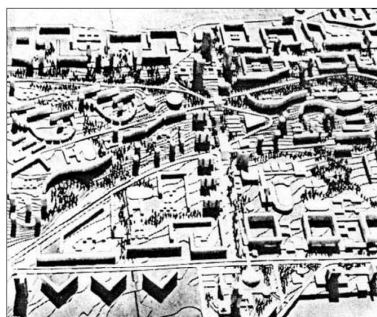
Dissertasiya ilə Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin kitabxasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “_____” _____ 2012 – ci ildə göndərilmişdir.

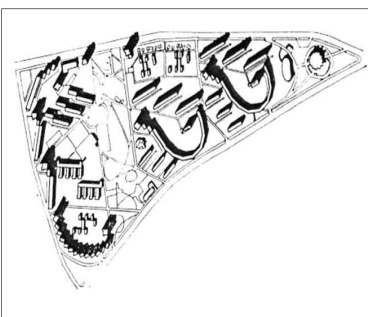
**B/D № 02.041 Dissertasiya
Şurasının Elmi katibi memarlıq
üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**

S.İ. Allahverdiyeva

Принципы освоения архитектурного наследия, эстетика массового жилищного строительства в условиях заводского домостроения и эволюция творческой направленности архитектуры в этих условиях

Баку. Район Ахмедлы. Схема планировки.

Баку. Микрорайон 2942 б. Схема планировки.

Баку. Жилые дома на улице Истигпалият. Архитекторы Т.Абдуллаев, Ф.Оруджев.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ АРХИТЕКТУРНО-
СТРОИТЕЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

НИЗАМИ ГАСАН оглы НАГИЕВ

**НОВАТОРСТВО И ТРАДИЦИИ В
ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНА В 1920 – 1990
ГОДАХ**

**Специальность: 6405.01 Градостроительство, планировка
населенных мест, ландшафтная архитектура.**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени
доктора архитектуры.**

БАКУ – 2012

Диссертационная работа выполнена на кафедре Архитектурного проектирования и градостроительства Азербайджанского Архитектурно – Строительного Университета.

Научный консультант:

Действительный член Международной Академии Архитектуры Стран Востока, Восточноевропейского отделения международной академии наук и Международной Екоакадемии; член – корреспондент международной инженерной академии; заслуженный архитектор Азербайджанской Республики, доктор архитектуры, профессор

Гюльчохра Гусейн гызы Мамедова

Официальные оппоненты:

1. Действительный член Международной Академии Архитектуры Стран Востока, доктор архитектуры, профессор

Талыбов Афик Мамед оглы

2. Заслуженный архитектор Грузинской Республики, доктор архитектуры, профессор

Беридзе Гиви Иванович
3. Доктор географических наук, профессор

Салманов Ариф Анифа оглы

Ведущая организация:

Азербайджанский Научно-Исследовательский Институт Строительства и Архитектуры, отдел архитектуры

Защита состоится « **15** » **Февраля 2013 года в 11⁰⁰** часов на заседании диссертационного совета В/Д.02.041 по защите диссертации на соискание ученой степени доктора архитектуры в Азербайджанском Архитектурно – Строительном Университете по адресу: AZ1073, Баку ул. А. Султановой 5, **корпус III, этаж I. ауд. 108.**

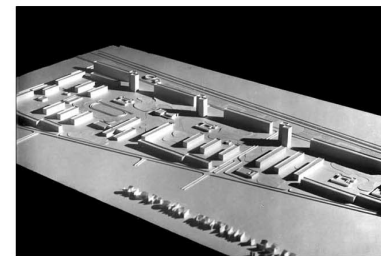
С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке АзАСУ.

Автореферат разослан.....2012 года
Ученый секретарь
Диссертационного Совета
доктор философии – по архитектуре

доц. С.И. Аллахвердиева

**Формирование жилой застройки в городах
Азербайджанской Республики**

Комплексная застройка жилых районов Баку и Сумгаита

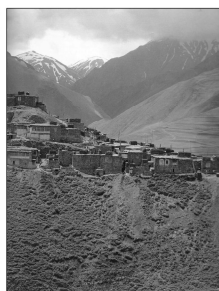

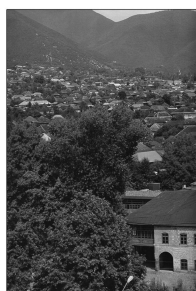
Пути восстановления комплексной реконструкции исторических городов

Ахсу

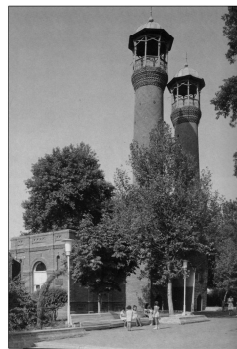
Хыналыг

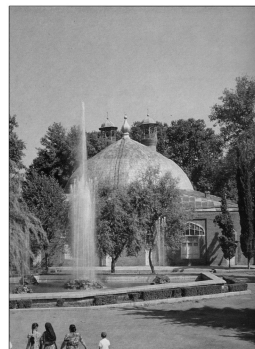
Шеки

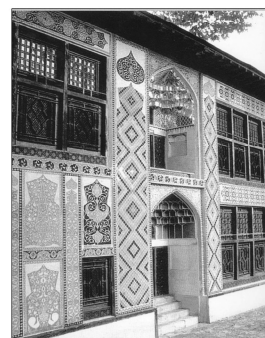
Баку

Гянджа

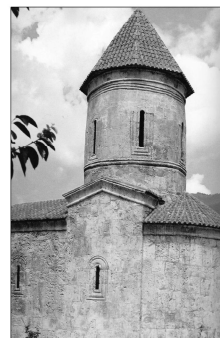
Гянджа

Шеки

Шеки

Шеки

GİRİŞ

Azərbaycan Respublikasında yeni şəhərlərin salınması, mövcud şəhər və qəsəbələrin yenidənqurulması, kütləvi mənzil tikintisi, sənaye komplekslərinin yaradılması cəmiyyətin iqtisadi inkişafının vəzifələrinə və xalqın maddi və mədəni səviyyəsinin durmadan artmasına uyğun olaraq həyata keçirilir.

Bu şəraitdə regionların ərazi inkişaf məsələlərinin baxılması, istehsal qüvvələrinin regional yerləşdirilməsi və əsaslı tikintidə idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi mühüm rol oynayır. Bu məsələlərin müvəffəqiyyətlə həll edilməsində vacib faktorlardan biri əhalinin həyat fəaliyyətinin və istehsalatın məskunlaşma sahələrdə yerləşdirilməsi və təşkili, təbiətdən rəsiional istifadə edilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi vəzifələrini kompleks şəkildə həll edən şəhərsalma layihələndirilməsidir.

Şəhərsalma layihələndirilməsinin inkişafı həll edilən vəzifələr dairəsinin müntəzəm genişlənməsi və onların müxtəlifliyinin artması ilə xarakterizə edilir.

Bu gün şəhərsalma memarlıq layihələndirmənin şəhər və onların elementlərinin planlaşdırılması ilə bağlı olan xüsusi bölməsi kimi formalaşaraq, obyektlərin geniş dairəsini əhatə edir. Bu yalnız şəhər, kənd, yaşayış və istehsal rayonları, ictimai mərkəz və istirahət zonaları deyil, həm də bütünlüklə ölkənin iri iqtisadi zonaları miqyasında yaşayış yerləri və onların yerləşdirilməsi sisteminin inkişafı deməkdir. İndiki zamanda Azərbaycan Respublikasında şəhərsalma layihələndirilməsi ərazi işlərin bütün sistemini birləşdirən kompleks territorial layihələndirmə əhəmiyyəti əldə edir.

İnsan fəaliyyətinin bütün tərəflərinin inkişafı və müasir elmi-texniki inkişafın səviyyəsini nəzərə alan şəhərsalmada ərazi inkişafın vəzifələrini həll edərkən, həmçinin şəhər, kənd, yaşayış məntəqələrinin, istehsalat və istirahət zonalarının bədii-memarlıq məsələlərini də həll etmək lazımdır. Bu nöqtəyənəzərdən şəhərsalma inkişafının mühüm məsələlərindən biri azərbaycan memarlığı və şəhərsalmanın inkişaf yolları, ənənə və yeniliklərlə əlaqədar olan məsələlərdir.

Müasir dövrdə elm, texnika, nəqliyyat, rabitənin və s. güclü intensiv inkişaf etdiyi biz zamanda şəhərsalma layihələndirilməsində ənənəvi istiqamətlərdən istifadə edərkən, şəhər və yaşayış məntəqələrinin yeni inkişaf istiqamətlərini həyata keçirərkən ilk növbədə nəzərə almaq lazımdır ki, şəhərsalma birinci növbədə insanlar üçün yaşayış yerlərində maksimum şərait yaradılması ilə bağlı funksional, iqtisadi və texniki məsələlərin həllinə əsaslanır.

XX əsrin sonunda Azərbaycan Respublikasında tarixi dəyişikliklərin baş verməsi, müstəqil dövlətin yaranması demokratik cəmiyyətin formalaşması üçün lazımı şərait yaratmışdır. Bu isə öz növbəsində iqtisadi, mədəni və sosial sferada kəskin yüksəlişə səbəb olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasında iqtisadi və sosial tərəqqi istehsal qüvvələrinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi, əsaslı tikintinin təkmilləşdirilməsi, iri şəhərsalma proqramlarının həyata keçirilməsi, kapital qoyuluşunun səmərəliliyinin artması ilə bilavasitə bağlıdır.

Azərbaycan Respublikasının müasir tarixi şəraitində şəhərsalma, memarlıq və məskunlaşdırılmanın təkmilləşdirilməsi dövlətimizin iqtisadi və sosial siyasətinin vacib elementinə çevrilir.

Bu şəraitdə respublika şəhərlərinin xalqımızın iqtisadi, siyasi və mədəni həyatında mərkəz kimi rolu kəskin artır və özünün sonrakı inkişafını əldə edir. İndiki zamanda istehsalın intensivləşdirilməsi üzrə dövlət tərəfindən qoyulan vəzifələrin həlli, əmək məhsuldarlığının dünya səviyyəsinə çıxması və xalqın rifahının yüksək səviyyəsinin təmin edilməsi, xalqın yüksək iqtisadi və sosial həyat şəraitinin yaradılması şəhər və kənd yaşayış məntəqələrinin sonrakı progressiv inkişafının vacibliyi ilə əlaqədardır.

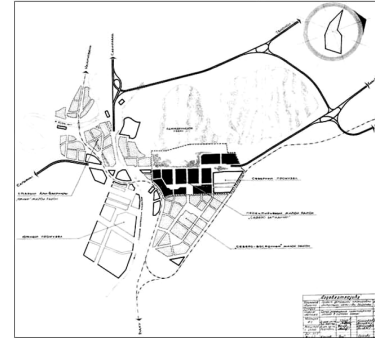
Şəhərsalma elmi və respublikanın təcrübəsi şəhərlərin kompleks inkişafını onların müxtəlif dərəcəli yaşayış məntəqələrinin mərkəzi kimi yerləşmə sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün şəhər yaratma bazasının və qeyri-istehsal sahələrinin, bundan başqa şəhər orqanizmini təşkil edən bütün sistemlərin, yəni-yeni istehsal müəssisələrinin və elmi təşkilatların yerləşdirilməsi və inkişafı, həyat dairəsinin və ictimai xidmət, mühəndis avadanlıqlarının, nəqliyyatın, tikinti və təmir-istismar komplekslər və s. sistemlərinin proporsional və əlaqəli inkişafını nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikasının yaşayış məntəqələri sisteminin kompleks inkişafı ümumi sistemə daxil olan hər bir şəhər və yaşayış məntəqəsinin birgə inkişafını vacib bir şərt kimi nəzərdə tutur. Bu şəraitdə şəhərlərin ayrı-ayrı alt sistemlərinin miqdarının artması onların bizim cəmiyyətin sosial-funksional, texniki və iqtisadi tələblərini, yeni şəhərlərin salınması və mövcud şəhərlərin yenidənqurulması zaman insanların rahat, texniki təkmilləşdirilmiş, gözəl yaşayış mühitini əks etdirən keyfiyyətə dəyişilməsi ilə müşahidə olunur.

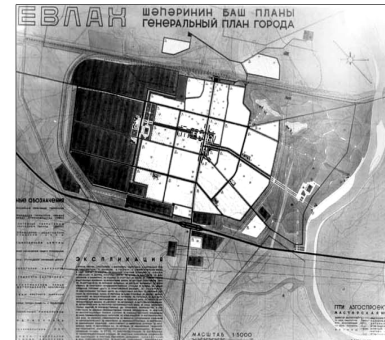
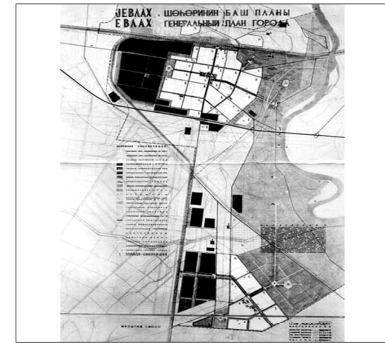
Son 10 illiklərdə Azərbaycan Respublikası şəhərlərinin planlaşdırılma strukturunda iri miqyaslı pozitiv dəyişikliklər gedir. Şəhər təsərrüfatının idarə edilməsi sahəsində, şəhər və kənd yaşayış məntəqələrində tikinti üçün torpaqların paylanması sahəsində aparılan demokratik dəyişikliklər sahəsində mütərəqqi tikinti materialları və konstruksiyalarından istifadə edilərək

Развитие сложившихся региональных центров и новых городов Азербайджанской Республики

Новые города Азербайджанской Республики

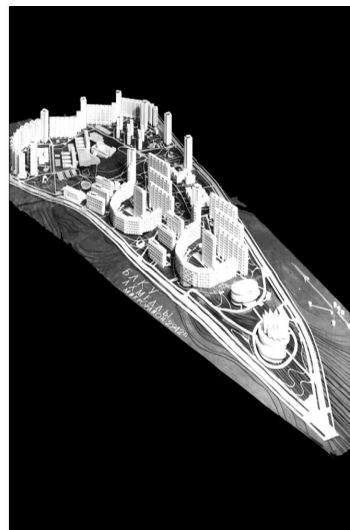
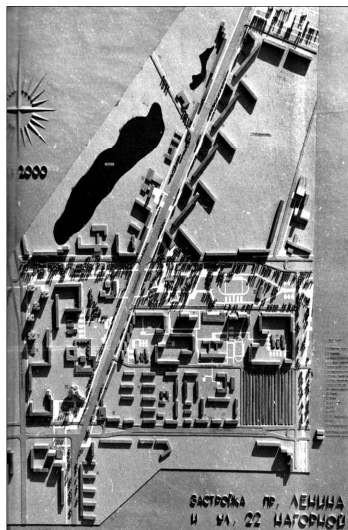

Ширван (бывший Али-Баирамлы)

**Архитектурно планировочная структура и композиция
города Баку, крупнейшего промышленного
и культурного центра республики**

Предложения по застройке перспективных территорий города Баку

çoxlu müasir yaşayış binalarının tikintisi həyata keçirilmişdir. Respublika-nın bir sıra şəhərlərində dünya standartlarına cavab verən idman qurğuları-nın, olimpiya komplekslərinin, səhiyyə obyektlərinin, məktəb, mədəniyyət obyektlərinin və s. tikintisi həyata keçirilmişdir. Şəhər ərazisi abadlaşdırılmışdır, bağ və parklar salınmışdır, körpü, tunnel, keçidlər inşa edilmişdir, nəqliyyat-yol sistemləri yenidən qurulmuşdur, mühəndis infrastrukturu təkmilləşdirilmiş-dir. Təbiidir ki, müasir dövrdə, bu şəraitdə şəhərsalma və memarlığın inki-şaf yolları, ənənə və yeniliklər, Azərbaycan memarlığının məzmunu və for-ması ilə əlaqədar suallar yaranır.

Problemin aktuallığı. Şəhərlərdə əhalinin konsentrasiyası (sıxlığı) durmadan artır və zamanımızın səciyyəvi hadisəsinə çevrilir. Bununla əla-qədar şəhərsalma problemləri əsas yerlərdən birini tutur.

Bir çox şəhərlərin qədim tarixi vardır. Bunun aydın izlərini biz indi də onların planlaşdırma və siluətlərinin xarakterində, mərkəz və yaşayış mas-sivlərində görürük.

Şəhərlər böyük maddi və mədəni varlıqdır. Lakin eyni zamanda onların köhnə məhəllələrinin həyat səviyyəsi nə müasir tələblərə, nə də cəmiyyətin gələcək tələblərinə cavab verir.

Hər bir dövr və hər bir cəmiyyət keçmiş dövrlərdən miras qalan şəhər-ləri şüurlu və ya kortəbii şəkildə dəyişdirmiş və öz tələblərinə uyğunlaşdır-mışdır. Feodal cəmiyyət öz şəhərlərini antik memarlığın dağıntıları üzərində qurmuşdur, kapitalizm bir çox iri şəhərlərin halə də əhəmiyyətli hissəsini təşkil edən orta əsr şəhərlərində inkişaf etmişdir. Müasir cəmiyyət də yalnız keçmiş dövrlərin ona qoyduğu şəhər və yaşayış məntəqələr sisteminin təc-ricən dəyişdirilməsi ilə məşğul olur. Biz yaşayış rayonları, istehsal müəssisə-ləri və yolları inşa etdikcə yalnız müasir deyil, həm də gələcəyin şəhərlərini formalarırıq. Biz təcricən şəhərlərimizin çatışmamazlıqlarını aradan qal-dırılmasına, həmçinin iqtisadi imkanlara uyğun olaraq insan üçün daha yax-şı şəraitin yaradılmasına çalışırıq.

Müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının şəhərlərində istehsal po-tensialının inkişaf miqyasının genişlənməsi, həmçinin əhalinin maddi və mədəni həyat səviyyəsinin durmadan yüksəlməsi respublikada şəhərsalma-nın qarşısında aşağıdakı başlıca vəzifələri müəyyən edir:

- şəhərsalma intensivliyinin ilkin şərtlərinin yaradılması və sənaye istehsalının səmərəliliyinin artırılması, Azərbaycanın qarşılıqlı əlaqəli olan yaşayış məntəqələri sisteminin tərkibində iri şəhərlərin böyüməsinin qarşısı-nı alaraq, orta və kiçik şəhərlərin inkişaf perspektivini stimullaşdıraraq, yaşayış məntəqələri şəbəkəsinin inkişafının tənzimlənməsi;

- insanın hərtərəfli inkişafını təmin edən maksimum əlverişli həyat mühitinin formalaşdırılması;

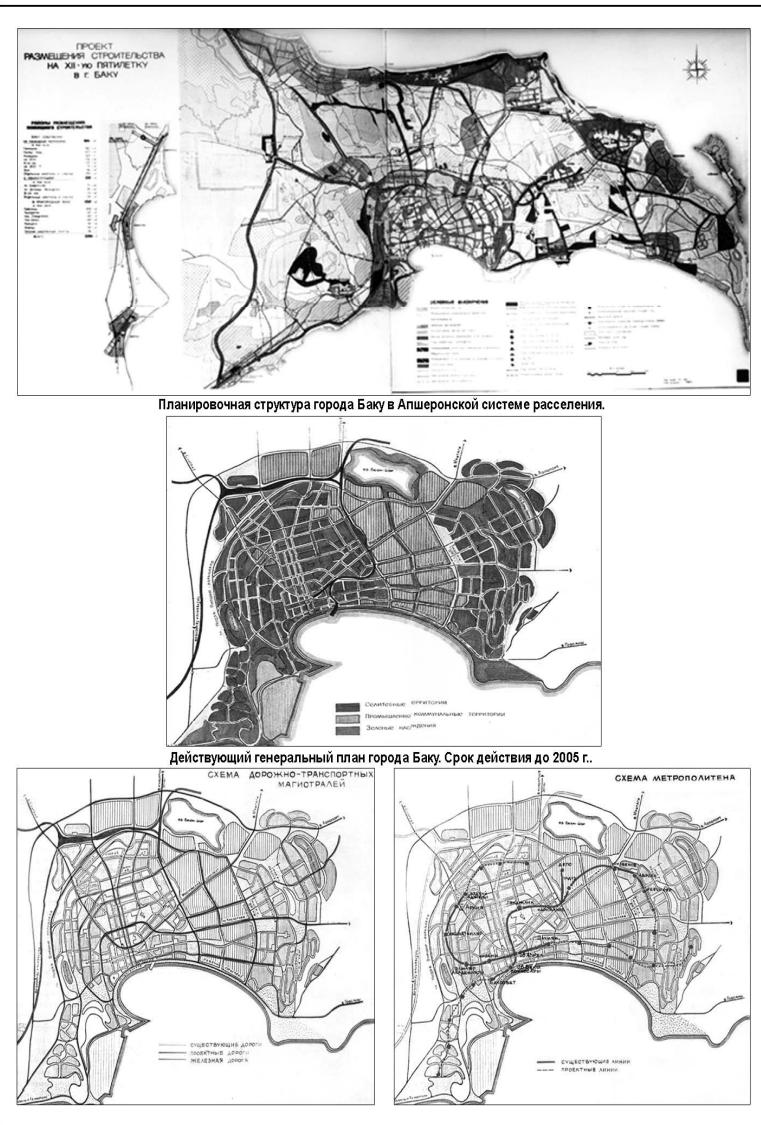
Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycanda yerləşdirilmə şəraitinin yaxşılaşdırılmasına olan yeni yanaşma mühüm sosial və iqtisadi-təsərrüfat məsələsi olur. Bu məsələ mövcud yerləşdirmə sisteminin əsasını ayrı-ayrı yaşayış məntəqələrinin istehsal-təsərrüfat, ticarət, mədəni, təbii və digər əlaqələr təşkil edən tənzimlənən qruplaşdırılmış sistemə çevrilməsi yolu ilə daha yaxşı həll edilə bilər.

Azərbaycanda yerləşdirmə şəraitinin yenidən yaranması şəraitində şəhərsalmanın hakim problemlərindən biri yerləşdirilmənin regional qrup sistemlərinə daxil olan əsrlərlə yaranmış şəhərlərin yenilənməsi və yenidənqurulması məsələsidir. Şəhərlərin yenidənqurulması prosesi onların planlaşdırılma və tikinti strukturunun kökündən yenilənməsinə istiqamətləndirilərək, XXI əsrin elmi-texniki tərəqqisi şəraitində müasir insanın bütün tələblərinə uyğun olan yaşayış mühitinin, yəni mühəndis-texniki və nəqliyyat infrastrukturunun bu günkü tələblərinə uyğun olaraq yaranmasına xidmət edir. Bununla yanaşı, yenidənqurma həyata keçirilərkən onun vəzifə və məqsədlərinin ümumiliyinə baxmayaraq, hər bir şəhərin özünəməxsus individuallığı və tarixən yaranmış xüsusiyyətlərini nəzərə alan xüsusi yanaşma tələb olunur. Yaşayış mühitinin planlaşdırılması və tikintisində yenilikçi yanaşmaların istifadəsi şəraitində Azərbaycanın ayrı-ayrı regionlarında şəhərsalma ənənələrinin qorunub saxlanmasını təmin etmək lazımdır. Bu gün yaşayış mühitinin yenidən qurulması şəraitində Azərbaycanda şəhərsalmanın ənənələri məsələlərinin vacib əhəmiyyət daşımasına baxmayaraq, bu məsələ bu günkü günə qədər xüsusi tədqiqat obyekti olmamışdır.

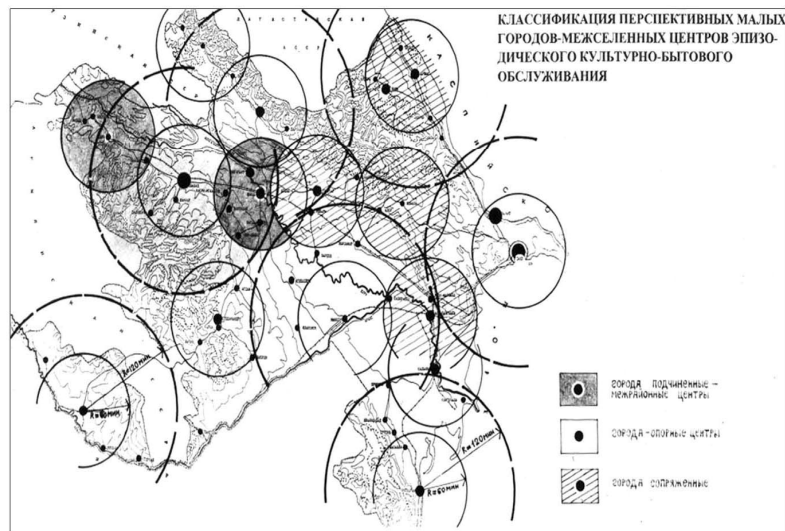
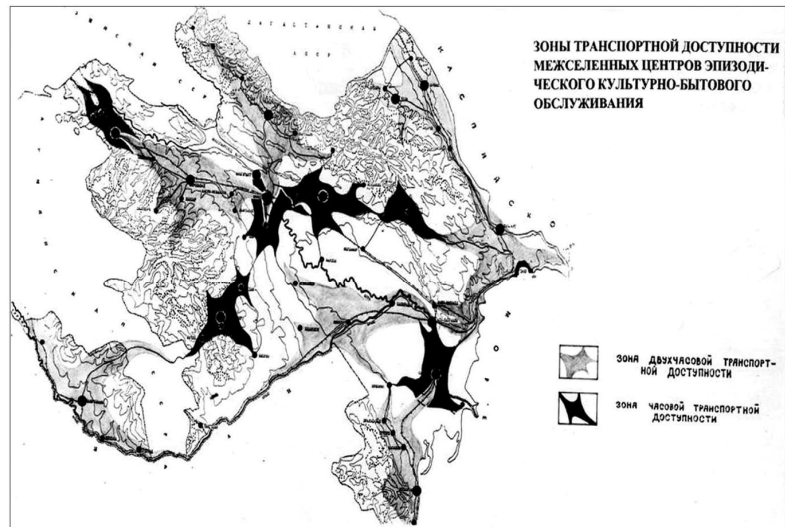
Problemin vəziyyəti və öyrənilməsi. Müasir şəhərsalma elminin və təcrübəsinin inkişafında görkəmli xarici alimlərdən A.Soria, E.Qovard, T.Qarneye, E.Enar, Le Korbyuzye, K.Tanqe, F.L.Rayt, F.Qibberd, L.Qilberzaymer, İ.Qruz, Z.Qruşka, P.Marlen, V.Ostrovski, N.Baranov, Q.Beridze, Y.Boçarov, A.F.Benin, V.A.Lavrov, İ.M.Smolyar, Q.Salukvadze, X.Tursunov, N.N.Yellas, N.F.Avdotyin, V.A.Şkvarikov, M.O.Xauke, İvanitskiy, İlyin və başqalarının əsərlərinin böyük rolu olmuşdur.

Azərbaycanda şəhərsalma nəzəriyyəsinin və təcrübəsinin formalaşmasında S.A.Dadaşov, M.A.Useyinov, A.V.Salamzadə, Q.M.Əlizadə, L.S.Bretanitskiy, Ş.Fətullayev, D.A.Axundov, K.M.Məmmədşadə, F.M.Hüseynov, A.Həsənova, A.Talıbov, D.Qiyasi, Q.Q.Məmmədova, N.Əliyev, A.Mehdiyev, R.Əbdülrəhimov, A.Qasimov, R.Əmənzadə, E.Qasımzadə və başqalarının əsaslı elmi əsərlərinin əhəmiyyətli rolu olmuşdur.

Архитектурно планировочная структура и композиция города Баку, крупнейшего промышленного и культурного центра республики

**Исследование сложившегося городского расселения
и особенности формирования групповых
систем населенных мест**

Şəhərsalma və memarlığın ciddi problemləri N.Abdullayeva, E.Avalov, E.Abdullayev, S.Allahverdiyeva, A.Əliyeva, M.Mikayılova, V.Muradov, T.Nağıyev, S.Orucov, A.Səlimova, Z.Məmmədova, N.Nağıyev, T.Teyyubov, R.Əfəndizadə, Ş.Qəhrəmanova, E.Hüseynov, S.Hacıyeva və başqalarının əsərlərində müzakirə edilmişdir.

Müəlliflər çoxlu sayda aparılan tədqiqatlar və nəzərdən keçirilən məsələlərin böyük həcminə baxmayaraq, öz tədqiqatlarının məqsəd və vəzifələri ilə bağlı olan məsələlərə toxunmuşdur. İndiki zamana qədər Azərbaycan şəhərsalmasında yenilik və ənənə problemləri xüsusi öyrənilmə predmeti olmamışdır və bu tədqiqat ilk dəfə təqdim edilir.

Bununla əlaqədar olaraq, Azərbaycan Respublikasında şəhərlərarası yerləşdirmə məkanının təşkili, şəhərlərin layihələndirilməsi, şəhərlərdə yaşayış mühitinin formalaşdırılması problemlərindən və onların həlli zamanı yenilik və ənənə məsələlərinin baxılmasından başlayaraq şəhərsalma işlərinin bütün spektrlərini əhatə edən vahid elmi işin yaradılmasının zamanı gəlmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Şəhərsalma prosesi – indiki zamanda elmi-texniki inkişafın müasir tələblərinə müvafiq olaraq şəhərin planlaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi və onun strukturunun formalaşdırılmasıdır. Bu isə ikili mənə daşıyır. Bir tərəfdən bu proses yaşayış məntəqələrinin inkişafını əks etdirərək onların uzun müddət formalaşan məkan planlaşdırmasını, tikinti və abadlaşdırılmasını əks etdirir. Digər tərəfdən isə şəhərin layihələndirilməsi maddi nəticə, tikinti və abadlaşdırılmanın indiki zamanda vəziyyəti və gələcək inkişafı, yəni köhnə və yeni tikililərin, ənənə və yenilikçiliyin sintezi deməkdir.

Tarixən formalaşmış şəhər mühitini nəzərə almadan, canlı bir şəhər orqanizminə yeniliyi üzərinə gətirərək, dolğun şəhər quruluşunu yaratmaq qeyri-mümkündür.

Bu tədqiqatın məqsədi Azərbaycan Respublikasında regional yerləşdirmə, şəhər yaratma və yaşayış mühiti səviyyəsində şəhərsalma proseslərinin təhlili və ümumiləşdirilməsi, yenilik və ənənə proseslərini nəzərə alaraq bu mühitin formalaşdırılmasının əsas qanunauyğunluqlarının müəyyənləşdirilməsidir.

Tədqiqatın nəzəri və təcrübi istiqamətləri aşağıdakı əsas vəzifələrin həll edilməsini müəyyənləşdirmişdir:

- XIX əsrin və XX əsrin əvvəllərinin yeni şəhərsalma konsepsiyalarının və planlaşdırmanın yenilik fikirlərinin təkamülünü nəzərdən keçirmək;
- XIX əsrin və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan Respublikasında şəhərsalmanın formalaşma mərhələlərini və onun inkişafının tarixi şəraitini tədqiq etmək;

- qarşılıqlı əlaqəli yaşayış məntəqələri sisteminin formalaşmasına və rayon planlaşdırma konsepsiyasına elmi-texniki tərəqqinin təsirini müəyyənləşdirmək;

- Azərbaycan Respublikasında kənd yerləşdirilməsinin yenilənməsi və urbanizasiya şərtlərini nəzərdən keçirmək;

- formalaşmış şəhər yerləşdirilməsinə və yaşayış məntəqələri sisteminin qruplaşmasının formalaşma xüsusiyyətlərini tədqiq etmək;

- təbii mühitin, landşaft-tənəffüs ərazi sahələrinin və bu sahələrdə yerləşdirmənin xüsusiyyətlərini açmaq;

- Azərbaycanın şəhər sistemi məkanında əmək, məişət və istirahətin xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirmək, onları texniki və memarlıq parametrləri üzrə tipoloji səmtləşdirmək, şəhərin memarlıq mühitinin formalaşdırılması zamanı şəhərin əsas elementlərinin funksional təyinatı və onların qarşılıqlı əlaqəsini müəyyən etmək;

- müasir dövrdə (XX əsr) Bakı şəhərinin inkişaf dövrlərini, onun memarlıq-planlaşdırma strukturunu təhlil etmək, həmçinin Bakı şəhərinin element və hissələrinin məkan-həcmi kompozisiyasının formalaşma prinsiplərini və memarlıq-planlaşdırma transformasiyasının mexanizmlərini müəyyənləşdirmək;

- Azərbaycan Respublikasının formalaşmış regional mərkəzlərin və yeni şəhərlərin inkişafını, həmçinin kiçik şəhərlərin memarlıq-planlaşdırma strukturunu, kompozisiya və estetikasını nəzərdən keçirmək;

- Azərbaycanın tarixi şəhərlərini müəyyən edərək, onların formalaşmış mühitinin yenilik və ənənə xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq bərpa və kompleks yenidənqurulması yollarını nəzərdən keçirmək;

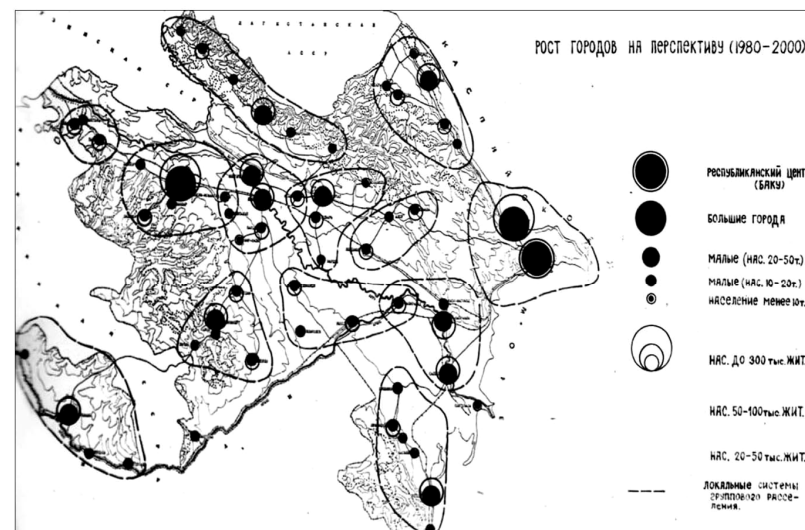
- müasir dövrdə Azərbaycan Respublikası şəhərlərində yaşayış tikintisinin formalaşmasının memarlıq-bədii keyfiyyətini, həmçinin respublika şəhərlərində zavod ev tikintisi şəraitdə kütləvi mənzil tikintisi strukturunu müəyyən etmək;

- memarlıq irsinin, yiyələnmə prinsiplərini kütləvi mənzil tikintisi estetikasının və memarlığın yaradıcı istiqamətlərinin təkamülünü, həmçinin şəhər ansamblında köhnə və yeninin birliliyini müəyyən edərək, memarlıq ahənginin, şəhər və şəhər mərkəzinin ansamblının mənə və təbiətini göstərmək.

Tədqiqat obyektı. Azərbaycan Respublikasının şəhərsalma nəzəriyyə-sində ilk dəfə olaraq, şəhərlərin, onların memarlıq-planlaşdırma strukturunun, yaşayış mühitinin inkişafı və şəhər mərkəzlərinin formalaşması şəraitində yenilik və ənənə məsələsinə baxılır.

Dissertasiya tədqiqatının əsasını yerləşdirmə sistemlərində yeni, müasir inkişaf etmiş nəqliyyat sistemlərində şəhərlərin yeri və rolunun, onların

Исследование сложившегося городского расселения и особенности формирования групповых систем населенных мест

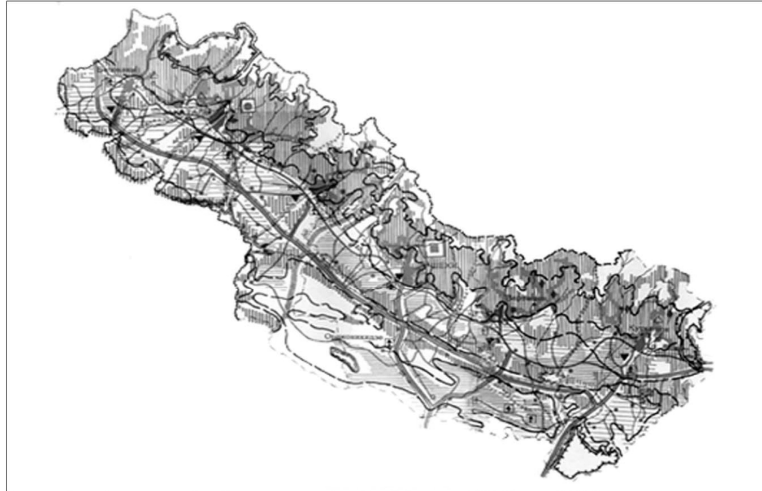

Распределение населения по числу жителей в городах Азербайджанской республики.

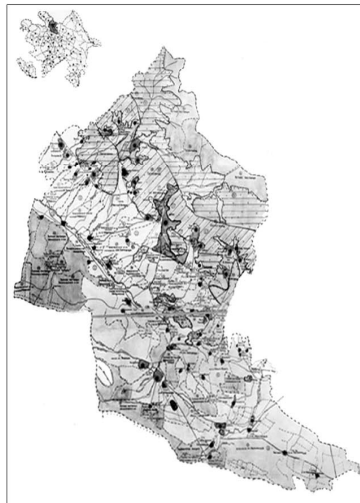
Группировка городов по численности населения (тысяч человек)	1970 год				1981 год				1990 год				2001 год			
	города		население		города		население		города		население		города		население	
	Колич-во	%	Колич-во	%	Колич-во	%	Колич-во	%	Колич-во	%	Колич-во	%	Колич-во	%	Колич-во	%
Менее 3 - х	1	1,7	2,8	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3-5	8	13,3	35,2	1,8	1	1,7	4,9	0,16	-	-	-	-	-	-	-	-
5-10	17	28,3	127,5	6,5	17	28,3	132,1	4,26	13	21,6	105,2	2,74	6	10,0	53,0	1,08
10-20	20	33,3	277,8	14,1	22	36,6	314,2	10,13	21	35,0	305,6	7,96	22	36,6	332,2	6,79
20-50	11	18,3	363,2	18,5	14	23,3	400,1	12,90	18	30,0	521,1	13,57	22	36,6	704,4	14,38
50-100	-	-	-	-	3	5,0	183,1	5,90	5	8,3	338,3	8,80	6	10,0	434,7	8,88
100-500	2	3,4	314,2	16,0	2	3,4	460,8	14,85	2	3,4	607,3	15,80	3	5,0	970,2	19,80
500 и более тысяч	1	1,7	846,8	43,0	1	1,7	1606,4	51,80	1	1,7	1964,7	51,13	1	1,7	2403,3	49,07
Итого	60	100	1967,5	100	60	100	3101,6	100	60	100	3842,2	100	60	100	4897,8	100

**Формирование концепции районной планировки
и систем взаимосвязанных населенных мест**

Проект районной планировки Шеки-Закатальского района Азербайджанской ССР (Москва. 1986 г.).

Проект комплексной районной планировки Шекинского района Азербайджанской ССР. Комплексная оценка территории.

qarşılıqlı inkişafı və bu şəraitin şəhərsalma sisteminin yaradılmasının əənəvi formalarına təsirinin memarlıq təhlili təşkil edir.

Tədqiqat sərhədləri. Bu sərhədlər müvəqqəti-məkan kateqoriyaları – Azərbaycan Respublikasında şəhərsalmanın inkişaf dövrləri, baş verən memarlıq-planlaşdırma dəyişikliklər ilə təyin edilir. Formalaşdırılma məsələləri detallı olaraq nəzərdən keçirilir və Azərbaycan Respublikasının müasir inkişaf dövrində (1920-1990-cı illər) yaranmış yaşayış məskənlərinin qrup sistemlərinin dayaq mərkəzi olan şəhərlər və iri şəhərlər üzrə müasir şəhərsalma proseslərinin sistemli təhlili aparılır.

Tədqiqatın metodikası. Şəhərsalma layihələndirməsi sahəsində layihə planlaşdırma fəaliyyətinin tədqiqi və sistemləşdirilməsinə, həmçinin Azərbaycan Respublikası şəhərlərinin tikilmə təcrübəsinin təhlili və nəzərdən keçirilməsinə əsaslanır. Bu məqsədlə Dövlət Mərkəzi Statistika İdarəsinin məlumatları, respublikanın aparıcı layihə-tədqiqat institutlarının – “Azərdövlətlayihə”, “Sənayelayihə”, “Kəndtikintilayihə”, “Bakıtikintilayihə”, “İnşaatlayihə”nin arxiv materiallarından istifadə edilmişdir.

Bu işdə şəhərsalmanın əsasını təşkil edən kateqoriyalar şəhər strukturunun regionların təbii-iqlim şəraiti ilə təbiiyi, şəhər mühitinin formalaşma şərtləri, yaşayış tikililəri əsas ərazilərin həcmi-məkan strukturunun bədiigörünüş keyfiyyətinin müəyyən edilib nəzərə alınması, yenilik və əənənin qarşılıqlı əlaqəsi təhlil edilir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. İlk dəfə olaraq şəhərsalma təcrübəsində rayon planlaşdırmasının regional sxemlərindən başlayaraq inzibati rayonlar çərçivəsində rayon planlaşdırılmasının layihə sxemlərinə qədər bütün səviyələrdə rayon planlaşdırılmasının layihə və sxemlərinin tərtib edilməsi, həmçinin şəhərlərin baş planı, şəhərin ayrı-ayrı hissələrinin, yaşayış tikililərinin əsas əraziləri və kompozisiya düynlərinin detallı planlaşdırma layihələrinin tərtib edilməsi zamanı yenilik və əənənin əhəmiyyəti və rolu öyrənilib müəyyən edilmişdir.

İlk dəfə olaraq yaşayış mühitinin planlaşdırma strukturunun yaxşılaşdırma şəraiti, köhnəlmiş kiçik məhəllələrin yeni mükəmməl yaşayış rayonlarına çevrilməsi yolu ilə kütləvi ictimai xidmətin təşkilinin yaxşılaşdırılma şəraiti, əənəvi şəhərsalma təcrübəsinin progressiv xüsusiyyətlərinin saxlanılması, istifadə edilməsini və şəhərlərin baş planlarının tərtibatında yeni yanaşmaların həyata keçirilməsini nəzərə alaraq, mədəni-məişət xidmət müəssisələri sistemlərinin inkişafı tədqiq edilmişdir.

Şəhərin ölkə əhalisinin kompleks yaşayış mühiti kimi əhəmiyyəti və funksional rolu təyin edilir. Azərbaycan şəhərsalmasında şəhərin siması, ya-

şayış tikililəri və şəhər ansamblının kompozisiyası, yenilik və ənənə müəyyən edilir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işində rayon planlaşdırma layihə və sxemlərinin layihələndirilməsi məsələlərinə, şəhər və kənd yaşayış məntəqələrinin baş planlarının tərtib edilməsinə, şəhər mərkəzlərinin bədii-memarlıq formalaşdırılmasına və kütləvi istirahət ərazilərinin landşaft təşkilinə prinsipial yeni yanaşma edilmişdir.

Tədqiqatlar nəticələri şəhərlərin baş planlarının və onların əsas kompozisiya düyün və ansamblarının işlənilib hazırlanmasında, yaşayış tikililərinin, mədəni-məişət xidmət obyektlərinin, nəqliyyat sistemlərinin və şəhər əhalisinin istirahət və sağlamlıq mühitini təmin edən bağ-park zonalarının layihələndirilməsində istifadə edilə bilər.

Dissertasiyada təqdim edilən faktiki materiallar, həmçinin nəticə və təkliflər şəhərsalma layihələndirilməsi üzrə elmi-metodik əsərlərin və dərs vəsaitlərinin tərtib edilməsində, həmçinin urbanizə edilmiş mühitin təşkili qaydaları və memarlıq-planlaşdırma normativləri tərtib edilərkən, insanların yaşadığı mühitin memarlıq-planlaşdırma, nəqliyyat, landşaft-sağlamlıq mühitinin yaradılmasında istifadə edilə bilər.

İşin aporbasıyası. Müəllifin elmi tədqiqatları məqalə, dərc vəsaitləri, monoqrafiyalarda (40-dan artıq), həmçinin elmi-tədqiqat və layihə işlərində (100-dən artıq müəllif layihə işləri, arasında 30 – a yaxın baş planların tərtib edilməsi) əks etdirilmişdir. Dissertasiya işinin əsas nəticələri AzMİU-nin professor-müəllim heyyyətinin elmi konfranslarında, respublika və beynəlxalq konfrans və simpoziumlarda, o cümlədən Portuqaliya, İtaliya, Rusiya, Yaponiya, Türkiyə, İran, Özbəkistan və Gürcüstan kimi xarici ölkələrdə məruzə edilmişdir.

Tədqiqatların nəticələri respublika qanunvericiliyin sənədlərində də öz əksini tapmışdır: “Azərbaycan Respublikasının tarix və mədəni abidələrinin qorunması və bərpası haqqında Qanun” (1998 il), “Azərbaycan Respublikasında memarlıq yaradıcılığı haqqında Qanun” (1998 il), “Şəhərsalma fəaliyyətinin əsasları haqqında Qanun” (1998 il), həmçinin Azərbaycan Memarlıq İnşaat Universitetinin “Memarlığın əsasları” kafedrasının “Azərbaycan memarlığının tarixi və müasir inkişaf problemi” (2006-2010) çoxillik elmi-tədqiqat işində öz əksini tapmışdır.

İşin strukturu və həcmi. Dissertasiya iki cildəndən ibarətdir.

I cild – 257 səhifəlik əsas mətn hissədir – girişdən, dörd fəsildən və nəticədən, o cümlədən 31 səhifəlik bibliografiyadan ibarətdir.

Nizami Hasan oğlu Nəgəyev
Innovations and traditions in urban planning in Azerbaijan in 1920-1990 years

ABSTRACT

Presenting thesis for a Doctor's degree is dedicated to one of the most important problem of modern urban planning - problem of innovation and traditions in the urban planning of Azerbaijan Republic in the process of development of the cities in XX century. Dissertation consist of four chapters, list of used literature and appendixes and album with illustration.

In the first chapter it considered a formation of new urban planning in the period of XIX—a first half of XX century and ways of development of the urbanization in Azerbaijan Republic. It carried a study and an analyze of the new urban planning concepts and innovative planning ideas of the XIX – beginning of XX c and historical conditions of development of the urban planning in Azerbaijan of the XIX – beginning of XX century.

In the second chapter, on the base of the analyze of the modern urban net and peculiarities of forming of the group systems of settlements, peculiarities of forming of the forming of the urban system, consideration of intercommunication of labor, life and rest in the spatial system of city, it shown ways of settlements development in Azerbaijan republic on the modern stage.

In the third chapter it considered cities of Azerbaijan Republic as complex environment of habitation of the country population. It carried an analyze of architectural-planning structure and composition of Baku city, as a largest industrial and cultural center of republic and also a development of formed regional centers and new cities of Azerbaijan Republic. It considered architectural-planning structure, composition and aesthetic of little towns and ways of restoration, complex reconstruction of historical cities.

In the fourth chapter, on the base of the analysis of the formation of the housing building in the cities of Azerbaijan Republic, structure of mass housing building in conditions of house-building plant, and also a considering of principles of the mastering of the architectural heritage, aesthetic of mass housing building and evolution of creative direction of architecture, and also nature and main point of architectural ensemble, ensemble of city and downtown, old and new in urban ensemble, it considered an image of city, composition of housing building, innovation and traditions in urban planning of Azerbaijan.

же рассмотрения принципов освоения архитектурного наследия, эстетики массового жилищного строительства и эволюции творческой направленности архитектуры, а также природы и сущности архитектурного ансамбля, ансамбля города и городского центра, старого и нового в городском ансамбле раскрывается образ города, композиция жилой застройки и городских ансамблей, новаторство и традиции в градостроительстве Азербайджана.

II cild – 126 qrafiki cədvəldən ibarət şəkilli hissədir ki, fotosəkil, cizgi, sxem və rəsmlərdən ibarətdir, həmçinin, dissertasiyanın mətn hissəsinə olan əlavələr;

elmi-tədqiqat və layihə işlərinin siyahısı; dissertasiyanın əsas müddəalarının Azərbaycan Respublikasının aparıcı layihə institutlarında həyata keçirilməsi aktları.

İŞİN MƏZMUNU.

I Fəsil. XIX əsr XX əsrin birinci yarısında Azərbaycanda yeni şəhərsalmanın təşəkkülü və urbanizasiya inkişafının yolları.

1.1. XIX əsr XX əsrin əvvəllərində yeni şəhərsalma konsepsiyaları və novator planlaşdırma fikirləri.

Bu bölmədə XVIII əsrin ikinci yarısında sənayesi inkişaf etmiş Avropa dövlətlərində yaranmış yeni şəhərsalma konsepsiyaları nəzərdən keçirilir. Bu islahatlar şəhərlərin iqtisadi əsaslarının dəyişməsinə və onların əhəlinin artmasına qədər çıxardı. Onlar özləri ilə kapitalist münasibətlərinin və sənayenin inkişafını qətirdi. Müasir şəhərsalma yalnız sənaye inqilabının və dərin texniki inkişafın məhsulu olan müasir şəhərin yaranmasından sonra əmələ gələ bilirdi.

Sənaye inqilabının ilk dövrü iqtisadi xaos və hər bir şeyin yol verilməsindən başqa, şəhərlərin də xaos inkişafı ilə xarakterizə olunurdu. Bununla əlaqədar olaraq, şəhər ərazilərinin tikinti tərzinin prinsipial olaraq dəyişdirilməsinə inam getdikcə artmağa başladı. Müasir şəhərsalma təfəkkürünün elementlərinin və bunların həyata keçirilməsi üçün şərait yaranmağa başladı.

O dövrün şəhərsalma nəzəriyyəsinin inkişafı yollarının təhlili əsasında müəyyən edildi ki, artıq XX əsrin əvvəllərində inqilabi-demokratik və sosial fikirlərlə bağlı olan yeni şəhərsalma nəzəriyyəsi və təcrübəsinin ilk əlamətləri yaranmışdır.

Bu ideya axınına əhəlinin aztəminatlı təbəqəsi üçün ictimai tələblərin təmin edilməsinə yönəlmiş kütləvi yaşayış tikililəri kompleksinin yaranması və həyata keçirilməsini aid etmək olar.

1.2. XIX əsr XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan şəhərsalmasının inkişafının tarixi şərtləri.

Bu bölmədə XIX əsr və XX əsrin əvvəllərində şəhərlərin iqtisadi əsaslarının kökündən dəyişdirilməsi və onların əhəlinin artması əks etdirilir.

Azərbaycan Respublikasında hələ qədim zamanlarda, əsasən də orta əsr dövründə iri regionların mərkəzi olan Bakı, Şamaxı, Gəncə, Quba, Şəki,

Naхçıvan və başqa şəhərlər yaranmışdı. Bu şəhərlər şimali Azərbaycanın mədəni, sənaye-sənət və ideoloji mərkəzi rolunu oynayırdı.

Mərkəz şəhərlərin baş planları və planlaşdırma strukturunun inkişaf etapları nəzərdən keçirilir.

XX əsrin əvvəllərində kiçik şəhərlərin planlaşdırma strukturunda xüsusi bir dəyişiklik olmamışdır. Bunu Şamaxı, Ordubad, Şəmkir, Naхçıvan və b. Azərbaycan şəhərləri haqqında demək olar.

1.3. Rayon planlaşdırma konsepsiyası və qarşılıqlı əlaqəli yaşayış məntəqələri sisteminin formalaşması.

Azərbaycan Respublikasında şəhərsalmanın vəziyyəti və təkamülü əsasən 1920-ci ildən etibarən dövlət sisteminin özündə gedən dəyişikliklərlə müəyyən edilirdi. 1917-ci ildə Rusiyada, daha sonra 1920-ci ildə Azərbaycanda baş verən sosialist inqilabı nəticəsində kapitalist təsərrüfat sistemi iqtisadiyyat, elm və texnikanın inkişafını tənzimləyən sosialist dövlət sistemi ilə əvəz olundu. Bu Azərbaycan Respublikasının şəhər və regionlarının talelərinə, şəhərsalma fəaliyyətinin istiqamətlərinə əhəmiyyətli təsir göstərdi.

Azərbaycan şəhərsalma elmi və təcrübəsi o illərdə yeni sosial və iqtisadi əsaslarda inkişaf edərək, sosialist planlı təsərrüfat sisteminin üstünlüklərindən istifadə edərək, sosialist inkişafın vəzifələrinə xidmət edərək bir sıra yeni mütərəqqi yenilik novator nailiyyətlərlə zənginləşmişdir.

Azərbaycan əhalisinin maddi rifahı və xidmətə olan tələbat artımının sosial təmâyülü respublikanın yaşayış məntəqələri sisteminin inkişafına öz təsirini göstərir. Azərbaycanın tərəqqi şəraitində genişlənən sənaye və kənd təsərrüfatında istehsal ixtisaslaşması prosesi istər-istəməz kiçik muxtar yaşayış məntəqələrinin funksional mahiyyətini azaldır, fəaliyyət dairəsinin müxtəlifliyinin əldə edilməsi üçün zəmin yaradır və əhalinin Bakı, Gəncə, Sumqayıt və s. kimi daha inkişaf etmiş və iri şəhərlərə miqrasiyasının güclənməsinə səbəb olur. Bunun nəticəsində Azərbaycanın xarakter şəraitində yaşayış məntəqələrinin ayrılmış təcrid edilmiş inkişafından onların respublikanın bütün ərazi ilə məkan və qarşılıqlı əlaqəli şəkildə inkişafına keçid meydana çıxır.

1.4. Azərbaycan respublikasında kənd məskunlaşma sisteminin dəyişdirilməsi və islahatı, urbanizasiyanın şəraiti.

Bu bölmədə Bakı aqlomerasiyasının və respublikanın digər iri şəhərlərinin ərazisinin inkişafı, həmçinin yaşayış məntəqələrinin qrup sistemləri ilə əlaqəli olaraq geniş landşaft-tənəffüs (rekreasiya) rayonlarının mənimlənməsi nəzərdən keçirilmişdir. Azərbaycanda əsas məsələ əhalinin kənddən şəhərə miqrasiyasının qarşısının alınmasında və ölkənin ərzaq proqramının

Низами Гасан оглы Нагиев Новаторство и традиции в градостроительстве Азербайджана в 1920 – 1990 годах.

РЕЗЮМЕ

Представленная докторская диссертация посвящена одной из важнейших проблем современного градостроительства, проблеме новаторства и традиций в градостроительстве Азербайджанской республики в процессе развития городов в XX веке.

Диссертационная работа состоит из четырех глав, списка использованной литературы и приложений, а также альбома иллюстраций.

В первой главе рассматривается становление нового градостроительства в период XIX - первой половины XX века и пути развития урбанизации в Азербайджанской республике. Проводится изучение и анализ новых градостроительных концепций и новаторских планировочных идей XIX–начала XX веков, а также исторические условия развития градостроительства Азербайджана XIX начала XX века. Раскрываются условия формирования концепции районной планировки и систем взаимосвязанных населенных мест, а также условия урбанизации, преобразование сельского расселения в азербайджанской республике.

Во второй главе, на основе анализа современной городской сети и особенностей формирования групповых систем населенных мест, особенностей формирования системы города, рассмотрения взаимосвязей труда, быта и отдыха в пространственной системе города, показаны пути развития населенных мест в Азербайджанской республике на современном этапе.

В третьей главе рассматриваются города Азербайджанской республики, как комплексная среда обитания населения страны. Проводится анализ архитектурно–планировочной структуры и композиции города Баку, крупнейшего промышленного и культурного центра республики, а также развитие сложившихся региональных центров и новых городов азербайджанской республики. Рассматривается архитектурно–планировочная структура, композиция и эстетика малых городов азербайджанской республики и пути восстановления, комплексной реконструкции исторических городов.

В четвертой главе, на основе анализа формирования жилой застройки в городах азербайджанской республики, структуры массового жилищного строительства в условиях заводского домостроения, а так-

47. Консервный завод производительность 3,5 муб/год в г. Таузе.
48. Типовой проект хлебопекарня с 2-мя печами ФТЛ-20-2М печью Гамсахурдия с кондитерским цехом и магазином.
49. Типовой проект хлебопекарня с 2-мя печами ФТЛ-20-2М печью Гамсахурдия. /Утвержден постановлением Центросоюза для строительства в СССР/.
50. Кондитерский цех производительностью 9,8 тысяч тонн в год в г. Покрове Владимирской области.
51. Кулинарный комбинат на 2 тонны сырья в сутки с магазином кулинарии в г. Кюрдмире.
52. Комбинат пластмассовых изделий в г. Хачмаса /совместно с болгарскими специалистами/.

həyata keçirilməsində mühüm rol oynayan şəhər və kəndlər arasındakı, şəhər və kənd yerləşdirilməsi arasındakı fərqi aradan qaldırılmasıdır. Bu etapda kənd yaşayış məntəqələrinin inkişafı prosesi istehsal inkişafının müasir meylləri və kənd əhalisinin həyat tərzı və mədəniyyətindəki dəyişikliklərlə şərtləndirilə bilər və əsasən mövcud yerləşdirilmənin islahatı, kənd qəsəbələrinin dayaq şəbəkəsinin formalaşdırılması və inkişafından ibarətdir.

Kənd tipləşdirilməsinin geniş yayılmasına baxmayaraq, kəndin təkrarsız özünə məxsusluğunun saxlanması üçün kənd əhalisinin öz həyat mühitinin formalaşdırılmasında iştirakı vacib faktordur. Bədi xalq mədəniyyəti gələcəkdə də kənd memarlığının əsas elementlərindən biri olaraq qalacaq və şəhər tikintisində yekrəngliyə və simasızlaşdırmağa qarşı duran humanist istiqamətli vacib stimula kimi xidmət edəcək. Kənd mühiti, kənd mənzilləri kökündən aparılan dəyişikliklərin bütün dövrlərində kəndə məxsus fərdi şəxsi xüsusiyyətləri qoruyub saxlayır və Azərbaycan memarlığının bu gün can atdığı ictimai və fərdi xüsusiyyətlərin harmonik uyğunluğunun saxlanılmasında xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

II Fəsil. Müasir dövrdə Azərbaycan respublikasında yaşayış məntəqələrinin inkişafı yolu.

2.1. Müasir şəhər şəbəkəsinin təhlili və yaşayış məntəqələrinin qrup sistemlərinin formalaşdırılmasının xüsusiyyətləri.

Azərbaycan Respublikasında yaranmış müasir yerləşdirmə sisteminə ayrı-ayrı yaşayış məntəqələri kəndlərarası mədəni-məişət xidmətinin funksiyalarından asılı olaraq müxtəlif ierarxiya səviyyəli mərkəz rolunu yerinə yetirir. Azərbaycan Respublikasında yerli yerləşdirmə sisteminin dayaq mərkəzləri-baş şəhərləri perspektivli kiçik, orta və ya iri şəhər ola bilər.

2.2. Təbii mühit, landşaft-tənəffüs (rekreasiya) ərazi zonaları və həmin rayonlarda yerləşdirilmə

Azərbaycan Respublikasında yaranmış yerləşdirmə sisteminin təhlili göstərir ki, kiçik şəhərlərin və kənd yaşayış məntəqələrinin şəbəkə strukturunda ayrı-ayrı yaşayış məntəqələrinin funksiyalarının interpretasiyası istiqamətində proseslər baş verir. Müxtəlif funksional olan yaşayış məntəqələri daha geniş inkişaf edir. Kənd təsərrüfatı sənayesi olan yaşayış məntəqələri ilə yanaşı istirahət, turizm və sanatoriya-kurort müalicəvi funksiyaları olan yaşayış məntəqələri də inkişaf edir.

Buna Azərbaycan Respublikasının ayrı-ayrı rayon və vilayətlərinin unikal təbii-iqlim xüsusiyyətləri aktiv təsir göstərir.

İnkişaf etmiş mərkəzi dayaq şəhərləri olan regional yerləşdirmə qrup sistemləri formalaşmışdır. Yerləşdirmənin qrup sistemlərinin mərkəzi dayaq şəhərləri regionların sənaye inkişafının mərkəzi olmaq rolundan başqa müvafiq yerləşdirmə qrup sistemlərində olan özünün mədəni-məişət obyektləri ilə landşaft-tənəffüs territorial zonaların əhalisinə xidmət edən regionun mədəni mərkəzi funksiyasını da üzərinə götürür.

2.3. Şəhər sisteminin formalaşdırılması xüsusiyyətləri.

Azərbaycan şəhərlərinin iqtisadi, siyasi və mədəni mərkəz kimi rolu müasir dövrdə özünün gələcək inkişafını əldə edir.

İstehsalın intensivləşdirilməsi vəzifələrinin həlli, əmək məhsuldarlığının dünya səviyyəsinə çıxması və xalqın rifahının yüksək səviyyəsinin təmin edilməsi, şəxsiyyətin hərtərəfli tərbiyəsinə imkan verən iqtisadi, siyasi və sosial həyat şəraitinin yaradılması şəhərlərin gələcəkdə tərəqqisi inkişafı ilə əlaqəlidir.

Şəhərlərin müxtəlif dərəcəli yaşayış məntəqələrinin mərkəzi kimi kompleks inkişafı yerləşdirmə sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün vacib şərtidir. Bu şəhəryanma bazasının və qeyri-istehsal sferanın, həmçinin şəhər orqanizmini təşkil edən bütün sistemlərin proporsional, qarşılıqlı inkişafını nəzərdə tutur.

Burada sənaye müəssisəli və elmi təşkilatlardan, yaşayış obyektlərindən, ictimai xidmət sistemindən, mühəndisi avadanlıqdan, nəqliyyat və abadlaşdırmadan, tikinti və təmir-istismar kompleksindən və b. söhbət gedir.

Yaşayış məntəqələri sisteminin kompleks inkişafı vacib şərt kimi ümumi sistemə daxil olan hər bir şəhərin və yaşayış məntəqəsinin kompleks inkişafını nəzərdə tutur. Şəhərlərin ayrı-ayrı altsistemlərinin miqdarının artması onların keyfiyyətə dəyişilməsilə müşayiət edilir. Bu mövcud şəhərlərin yenidənqurulması və yeni şəhərlərin tikintisi zamanı bizim cəmiyyətin sosial-funksional, texniki və iqtisadi tələblərində, insanların yaşaması üçün rahat, texniki cəhətdən mükəmməl, gözəl mühitin yaradılmasında əks etdirilir.

2.4. Şəhərin məkan sistemində əmək, məişət və istirahət.

Şəhərlərdə insan həyatının əsas elementləri əmək, məişət və istirahətdir. Şəhərin məkan strukturunun onun baş planı səviyyəsində formalaşmasını təyin edən əsas sosial-mədəni münasibətlərdən biri əmək dairəsinin məişət və istirahət sferasına münasibətidir.

XIX əsrin sonundan etibarən əmək formasını yüngülləşdirən, məhsulun istehsalına şərf edilən zamanın azalmasına səbəb olan elmi-texniki inqilab və yeni istehsal metodlarının həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq, bu münasibətlərin şəhərlərin memarlıq-planlaşdırma strukturuna təsiri güclənmiş-

24. Магазин по торговле стройматериалами торговой площадью и складской площадью 900 м2 в г. Джалилабаде.

25. Детская поликлиника № 13 по ул. Гусейнова, 18 в квартале 3144 Октябрьского района г. Баку.

26. Дом чая в г. Масаллы /индивидуальный проект/.

27. 9-ти этажный жилой дом поселка Хырдалан.

28. Общественный торговый центр на 9-10 тысяч человек для микрорайона ГРЭС в Мингечауре Азерб. Республики.

29. Торговый центр для обслуживания 5-6 тысяч жителей в г. Кусары Азерб. Республики.

30. Жилые дома улучшенной планировки для индивидуальных застройщиков в сельской местности Азерб. Республики.

31. Универмаг торговой площадью 1650 м2 в пгт Гиссаре Таджикской ССР.

32. Крытый рынок в г. Агдаш /индивидуальный проект/.

33. Расширение и реконструкция завода торгового оборудования в г. Сасово Рязанской области на 4,613 тысяч рублей продукции в год.

34. Пищекомбинат в г. Куткашене составе: база на 7 вагонов и колбасный цех производительностью 0,5 тонн в сутки.

35. Завод торгово-технологического оборудования в г. Джалал-Абаде Киргизской ССР.

36. Оптово-торговая база в пос. Разина г. Баку площадью 10000 м2.

37. Автоматизированная оптово-торговая межрайбаза площадью 10000 м2 в пос. Хырдалан.

38. Хлебзавод в пос. Ковляр Таузского района.

39. Пищекомбинат Азербглавкооппищепрома в г. Агдаше производительностью 15 муб. В год.

40. Завод ЖБИ мощностью 15.946 м3 железобетонных изделий в год в г. Джалал-Абаде Киргизской ССР.

41. Хлебозавод с кондитерским цехом в г. Сабирабаде мощностью 39 тонн в смену /трехсменный/.

42. Фруктохранилище на 800 тонн в сутки в г. Кусары.

43. Лукосушильный цех производительностью 500 тонн в сезон с лукохранилищем емк. 4000 тонн в п. Кизляре Дагестанской Республики.

44. Предприятие по производству гранатового экстрата и плодовых консервов в г. Ахсу Азерб. Республики.

45. Производственный комплекс Белоканского РайПо в г. Белоканы.

46. Оптово-торговая база площадью 10000 м2 в г. Гаратала Кахского района.

Перечень авторских работ архитектора Нагиева Низами Гасан оглы выполненных в институте «Центросоюзпроект» в г. Баку за период 1980 – 1989 гг.

1. Универмаг торговой площадью 1000 м² в г. Геокчае.
2. 2-х этажный магазин по торговле книгами и спорттоварами в г. Кубе.
3. Магазин торговой площадью 400 м² в г. Агджабеды.
4. Комбинат общественного питания на 8 тыс. жителей в г. Мир-Башире.
5. Кафе ресторан на 75 п.м. в г. Али-Байрамлы.
6. Торговый центр в г. Зангелане.
7. Кафе на 75 п.м. в г. Шуше.
8. Производственное здание «РИК»а в г. Джебраиле.
9. Чайхана на 25 мест на трассе г. Акстафа.
10. Производственный вычислительный центр в кв. 1057 гор. Баку с объектами обслуживания, торговли и общественного питания /индивидуальный проект/.
11. Универмаг торговой площадью 721 м² в г. Лачин.
12. Два 9-ти этажных общежития для кооперативного училища и техникума г. Баку.
13. Учебно-торговый комплекс в г. Нахичевани.
14. Универмаг торговой площадью 721 м² и кафе молодежи на 100 мест в гор. Кубатлы.
15. Комбинат общественного питания в г. Геокчае.
16. Проект планировки и застройки села Гылых-оба совхоза «Правда» Кусарского района.
17. Проект планировки и застройки с. Алтыханова Кусарского района.
18. Проект планировки и застройки Венетли совхоза им. Низами Зангеланского района.
19. Торговый центр в Низаминском районе г. Баку /индивидуальный проект/.
20. Проект планировки и застройки селения Бартаз совхоза имени 26 Бакинских комиссаров Зангеланского района.
21. Спортивно-оздоровительный комплекс в г.Ахсу.
22. Актальный зал со спорткомплексом кооптехникуме г. Баку.
23. Республиканский заказной конкурсный проект общественного центра города Азербайджанской республики /премия I место/.

dir, şəhər və yaşayış məntəqələrindəki işləyən əhalinin asudə vaxtı artmışdır. Bütün bu tədqiqatlar əhalinin yaşayış yerlərində yaşayış məntəqəsinin memarlıq-planlaşdırma sisteminə təsir edən mədəni-məişət xidmət sistemlərinin formalaşdırılması haqqında qaydaların işlənilib hazırlanmasına gətirib çıxarmışdır.

Müasir şəhərsalma tələblərinə və cəmiyyətin sosial sifarişinə uyğun olaraq, hər bir yaşayış rayonunda və mikrorayonlarda nəzərdə tutulan kütləvi ictimai bina və qurğuları kompleks yaşayış mühitinin mühüm komponentinə çevrilir. Həmin binaların memarlığı, sosial-funksional keyfiyyətləri və texniki səviyyəsi bu mühitin mükəmməllik dərəcəsinə təsir edir. Hər il ölkənin sosial-funksional tələblərinin və iqtisadi-texniki imkanlarının artmasını nəzərə alaraq, ictimai binaların funksional və planlaşdırma təşkili üzrə tələblərin dəqiqləşdirilməsi vacibdir. Bu əsasda tipoloji həllər, layihələndirmə normaları, nomenklatur, məktəb, uşaq təşkilatları, səhiyyə müəssisələri, mədəni-məişət, ticarət və başqa ictimai binaların konstruktiv həlləri və texnologiyə mühəndis təminatı yenidən işlənilib hazırlanmalıdır, bir tipli layihələrin nomenklaturası genişləndirilməlidir, bu binaların memarlığı təkmilləşdirilməlidir.

III. Fəsil. Azərbaycan respublikasının şəhərləri ölkə əhalisinin kompleks yaşayış mühiti kimi.

3.1. Respublikanın iri sənaye və mədəni mərkəzi olan Bakı şəhərinin memarlıq-planlaşdırma strukturu və kompozisiyası.

Bakı şəhərinin həm əhalisinin sayına, həm də ərazisinin böyüməsinə görə şəhərin sürətli inkişafı ilə əlaqədar olaraq, XX əsrin əvvəllərində Bakı şəhəri üçün şəhərin yenidənqurulması və əhalinin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması əsas məsələyə çevrildi. XX əsrin ilk onilliklərinin tikinti təcrübəsi mövcud mənzil fondunun nizamlanması və şəhərin abadlaşdırılmasından ibarət idi. Şəhərin ayrı-ayrı küçələri düzəldilir, yararsız tikililər sökülür, onların yerlərində bağlar salınırdı.

XXI yüzilliyin inkişafı ilə toqquşaraq, şəhərin funksiyası və struktur yerləşməsinə iqtisadi sistemə uyğunlaşdırmaq, demoqrafik inkişaf və torpaqdan istifadəni planlaşdırmaq, şəhərin sabit inkişafını elə yönəltmək lazımdır ki, bütün bunlar qəbul edilən və həyata keçirilən məkana münasib olsunlar.

Bakı aqlomerasiyasının planlaşdırılmasını təkmilləşdirilməsi nəticəsində həm Bakı şəhəri, həm də sistemin digər yaşayış məntəqələri təcrid edilmiş şəhərləri olan qapalı planlaşdırma strukturundan qarşılıqlı əlaqəli yaşa-

yiş məntəqələri olan açıq struktura keçəcəkdir. Bu Bakı şəhərinin və Bakı aqlomerasiyasını formalaşdıran bütün yaşayış məntəqələri sisteminin sabit inkişafına səbəb olacaqdır.

3.2. Azərbaycan respublikasının formalaşmış mərkəzlərinin və yeni şəhərlərinin inkişafı.

XX əsrdə respublikada sənaye və kənd təsərrüfatının inkişafı nəticəsində yeni sənaye mərkəzləri olan şəhərlərin kimya və metallurgiya şəhəri – Sumqayıt, energetiklər şəhəri – Mingəçevir, Şirvan, Daşkəsən, Neftçala və b. şəhərlərin intensiv tikintisi həyata keçirilirdi.

Bununla yanaşı respublikanın paytaxtı olan Bakı şəhərinin, həmçinin Gəncə, Naxçıvan, Xankəndi, Şəki, Quba, Ağdam, Xaçmaz, Salyan, Lənkəran kimi regional mərkəz şəhərlərin və yaşayış məntəqələri qrup sisteminin mərkəzlərinin yenidənqurulması və inkişafı üzrə işlər aparılırdı. Enerji kompleksləri, yol-nəqliyyat sistemlərinin və mühəndis-təchizatın iri obyektləri inşa edilirdi. Lakin o dövrdə maksimum iqtisadi, sənaye-təsərrüfat səmərəliliyinə nail olmaq alınmırdı. Sadalanmış iqtisadi və şəhərsalma məsələlərinin həll edilməsində mükəmməl ərazi planlaşdırma aparılmadan daha çox sahə planlaşdırmasına əsaslanırdılar. Dövlət şəhərsalmasının sənədi kimi rayon planlaşdırılmasına böyük sosial və iqtisadi səmərəliliyinə baxmayaraq, yalnız 60-cı illərdə müasir elmi-texniki səviyyədə şəhərsalma vəzifələrinin kompleks həllində mühüm rol oynayan rayon planlaşdırmasının elmi əsaslanmış layihələrinin hazırlanmasına və tam həcmdə həyata keçirilməsinə diqqət verilməyə başlandı.

Lakin bununla yanaşı, yeni və yenidənqurulan şəhərlərin məkan strukturunun təhlili miras qalmış şəhərsalma obyektlərinin əhəmiyyətli rolunun olduğunu göstərdi. Yeni strukturların yaranması sərbəst forma seçimi üzrə deyil, şəhər ərazisinin tədricən genişlənməsinin obyektiv qanunauyğun, şəhər karkasının böyüməsinin, köhnə mühitin adaptasiya və yeni şəhər mühitinə mədəni mənimsənilməsi proseslərinin təsiri altında baş verməlidir. Şəhərsalma prosesinin xüsusiyyəti şəhər əhalisinin artmasını, şəhər həyat tərzinin yayılmasını, yeni sakinlərin sosial-mədəni adaptasiyasını, bir sözlə şəhər mədəniyyətinin mürəkkəb inkişaf yolunu əks etdirməli və müdafiə etməlidir.

3.3. Azərbaycan Respublikasının kiçik şəhərlərinin memarlıq-planlaşdırma strukturu, kompozisiya və estetikası.

Azərbaycanın şəhər və bütün yaşayış məntəqələri sisteminin inkişafı hər şeydən əvvəl şəhər mühitinə sosial keyfiyyətlərinin yüksəlməsinə, is-

Перечень основных авторских работ архитектора Нагиева Низами Гасан оглы выполненных в ГГПИ «Азгоспроект» за период 1967 – 1980 годы.

1. Генеральный план города Дивичи с проектом детальной планировки центральной части редакция 1967 года.
2. Проект комплексной районной планировки Кировабад-Дашкесанского промышленного района Азербайджана 1968 год.
3. Генеральный план города Евлаха редакция 1969 г.
4. Генеральный план курортной зоны Аджикенд с урегулированием территории озера Гек – Гель 1969 год.
5. Всесоюзной конкурс на застройку центра г. Сумгаита 1969 год. II премия.
6. Проект застройки улицы Басина – Дмитрова в г. Баку 1968 год.
7. Проект застройки площади Физули в г. Баку 1969 год.
8. Проект застройки проспекта Нефтянников в г. Баку 1969 год.
9. Проект застройки улицы 28 апреля в г. Баку 1969 год.
10. Генеральный план с проектом детальной планировки Государственного историко-художественного заповедника Гобустан 1975 год.
11. Генеральный план города Сиазань редакция 1979 г.
12. Проект детальной планировки центра г. Барда 1976 г.
13. Генеральный план города Шуша с проектом детальной планировки редакция 1976 год.
14. Генеральный план города Казаха редакция 1977 год.
15. Генеральный план города Акстафа редакция 1978 г.
16. Проект детальной планировки центра г. Кюрдамир 1976 г.
17. Генеральный план города Белоканы редакция 1976 г.
18. Генеральный план города Шеки редакция 1977 г.
19. Генеральный план города Зардоба редакция 1977 год.
20. Генеральный план города Геокчая редакция 1977 год.
21. Генеральный план города Физули редакция 1978 год.
22. Генеральный план города Мир – Башир редакция 1978 год.
23. Генеральный план города Ленкарань редакция 1978 год.
24. Генеральный план города Али – Байрамлы редакция 1978 год.

tehsal qüvvələrinin inkişafı üçün şəhərsalma zəmininin yaranmasına, ətraf təbii mühitin qorunması və yaxşılaşdırılmasına yönəlməlidir. Bu məqsədlərin əldə edilməsi yerləşdirilmənin formalaşmasına, respublika şəhərlərinin inkişafına, şəhər ərazisinin intensivləşməsinə, şəhər tikintisinin dəyər və müddətinin azaldılmasına, onun kompleksliyinin atırmasına tənzimlənmiş yanaşmanın tətbiq edilməsinə əsaslanır.

Azərbaycan Respublikasının yaşayış məntəqələrinin artıq formalaşmış strukturu, respublika ərazisinin nisbətən böyük olmayan ölçülərinə (86.6 min kv.km) baxmayaraq, darıxtıraslaşmış qəsəbə və kiçik şəhərlərdən çoxfunksiyalı iri şəhərlərə qədər (Bakı, Gəncə, Sumqayıt) çox müxtəlif yaşayış məntəqələrini özündə birləşdirir. Respublikanın şəhər yaşayış məntəqələrinin sıxlığı çox yüksəkdir: hər 10 min kv.km əraziyə 22 vahid.

XX əsrin 70-ci illərində istehsal qüvvələrinin respublika ərazisində yerləşdirilməsi üzrə rəşional tənzimlənen siyasətin həyata keçirilməsi nəticəsində yaşayış məntəqələri şəbəkəsinin inkişafında müsbət nəticələr əldə edilmişdir. Respublikanın qərb və mərkəzi hissələrində regionların sənaye və mədəni mərkəzləri olan orta və kiçik şəhərlərin (Şəki, Ağdam, Mingəçevir, Xankəndi, Göyçay, Naxçıvan, Lənkəran, Xaçmaz və b.) inkişaf əsasında Bakı aqlomerasiyasının yaşayış məntəqələrinin nisbətən orta artımı təmin edilmişdir. Bu şəhərlərin bazasında əhalisinin sayı 70 mindən 150 minə qədər olan perspektivli yerləşdirmə mərkəzlərinin dayaq şəbəkələri yarıdır. Eyni zamanda artıq yaranmış olan kənd yaşayış məntəqələri şəbəkəsinin yenidən təşkilı üzrə işlər aparılır, qarşılıqlı əlaqəli iri və abadlaşdırılmış şəhər tipli qəsəbələr və kənd yaşayış məntəqələrin sistemi yarıdır.

3.4. Tarixi şəhərlərin bərpa edilməsi və kompleks yenidənqurulması yolları.

XX əsrin qoyduğu spesifik problemlərin arasında tarixi şəhərlərin yenidənqurulması xüsusi yer tutur. Özü özlüyündə bəşəriyyətin bütün tarixi boyu istənilən şəhərin mövcud olmasının mütləq forması şəhərlərin yenidənqurulması olmuşdur.

Lakin yalnız XX əsrdə keçmişin qiymətli memarlıq-bədii mühitinin qorunub saxlanması və istifadə edilməsinin vacibliyi dərk edilmişdir və müasir şəhərsalmanın müstəqil problemi kimi lazımi yenidənqurma tədbirlərinin cəmini seçmişdir.

Əgər biz mənbəyi XIX əsrin əvvəllərindən gələn tarixin memarlıq abidələrinin elmi mühafizəsi sahəsinə nəzər salsaq, 2 paralel prosesin getdiyini görmək çətin deyildir. Onlardan biri ayrı-ayrı tarixi binaların mühafizəsi problemini, digəri isə bütöv şəhərsalma mühitinin problemlərini əhatə edir.

Memarlıq abidələrinə və onların bərpasına olan münasibət daim inkişaf etmiş və təkmilləşmişdir. Binanın “həyat tarixinin” məhv edilməsi, edilmiş dəyişiklərin izlərinin itirilməsi hesabına qədim tikilinin ilkin təmizliyini bərpasının aparılması cəhdlərinin yerinə əvvəlcə inkişafın bütün dövrlərini nəzərə alan elmi bərpa, daha sonra isə konservasiya gəlir.

Şəhər mühitinin yenidənqurulmasına olan tələbatın yaranması üçün əsas səbəblərdən biri şəhərin daxili strukturunun müəyyən yenidənqurulmasına gətirib çıxaran böyüməsidir. Şəhərin əvvəlki dövrlərdə yaranmış planlaşdırması yeni planlaşdırma sisteminin daha geniş ərazisinin bir hissəsinə çevrilir. Bununla əlaqədar olaraq, şəhərlərin yenidənqurulması əhalinin əmək, məişət, xidmət və istirahət şəraitinin kökündən dəyişdirilməsi məqsədilə yaşayış məntəqələrinin yenilənməsidir.

IV Fəsil. Azərbaycan şəhərsalmasında şəhərin tərz, yaşayış tikililəri və şəhər ansamblarının kompozisiyası, yenilik və ənənə.

4.1. XX əsrin birinci yarısında Azərbaycan Respublikasının şəhərlərində yaşayış tikililərinin formalaşdırılması.

Əhalinin rifahının yüksəldilməsinin vacib həlqələrindən biri mənzillərin çatışmazlığının tez bir zamanda aradan qaldırılması məqsədilə aparılan kütləvi mənzil tikintisidir. Bunun üçün XX əsrin əvvəllərində hər bir ailəyə ayrıca mənzilin verilməsi ilə, xidmət səviyyəsini yaxşılaşdırmaq, komfortlu yaşayış şəraitinin təmin edilməsi vəzifəsi qoyuldu.

Məhz buna görə ilk növbədə yaşayış məntəqələrinin kökündən yaxşılaşdırılması və məişətin yenidənqurulması üçün platforma kimi yaşayış ərazilərinin mütləq əsaslarda planlaşdırılması və tikintisi təşkil edildi.

XX əsrin 20-ci illərində zəhmətkeşlər üçün kütləvi tikintinin başlandıqı Sovet İttifaqının şəhərləri arasında Bakı şəhəri də var idi. (Azərbaycan Respublikası 1920-ci ildə Sovet İttifaqının tərkibinə daxil edilmişdir). Burada fəhlə qəsəbələrinin tikintisi əsasən neft mədənləri rayonlarında başlanmışdır. Bakının yaxşı abadlaşdırılmış, su, kanalizasiya, qaz xətləri və yollar ilə təchiz edilmiş fəhlə qəsəbələri Sovet İttifaqının nümunəvi qəsəbə tikintisində nümunə idi.

20-40-cı illərdə Azərbaycanın, Gəncə, Naxçıvan, Şəki, Lənkəran və b. kimi böyük və inkişaf edən şəhərlərində kütləvi xüsusiyyət daşıyan mənzil tikintisi aparılmamışdır. Respublika şəhərləri üçün bu proses müharibədən sonrakı illərdə başladı. Bu illərdə respublikanın Mingəçevir, Əli-Bayramlı (indiki Şirvan), Sumqayıt, Daşkəsən kimi yeni şəhərlərinin tikintisi həyata keçirildi. Həmçinin, Gəncə, Masallı, Lənkəran, Xaçmaz və b. şəhərlərdə ye-

3. Региональная схема расселения на территории Азербайджанской ССР (в составе авторского коллектива) Бакинское отделение ТблЗНИИЭП, Баку, 1978г. Научно – технический отчет

4. Исследовать сеть и особенности культурно-бытового обслуживания в городах Аз. ССР и разработать предложения по их проектированию с учетом сложившейся – системы расселения и местных климатических условий (в составе авторского коллектива) Бакинское отделение ТблЗНИИЭП, Баку, 1978г Научно – технический отчет

5. Исследовать региональные условия развития городов – опорных центров системы расселения Азерб.ССР и разработать рекомендации по преобразованию их планировочной организации на базе социального и научно – технического прогресса(на период 1990 – 2000 гг.) (ответств. Исполнитель раздела) Бакинское отделение ТблЗНИИЭП, Баку, 1980 Научно – технический отчет

6. Градостроительная практика проектирования генеральных планов городов и поселков городского типа в. Азерб.ССР за Советский период (в составе авторского коллектива) Бакинское отделение ТблЗНИИЭП, Баку, 1980 Научно – технический отчет

7. Провести исследование по совершенствованию методики разработки генеральных планов городов Азерб.ССР различной величины, профиля и положения в системе расселения и составить рекомендации (автор использованных материалов) Бакинское отделение ТблЗНИИЭП, Баку, 1981 Научно – технический отчет

8. Разработать пособие по планировке и застройке общественных центров городов Азерб.ССР (при участии). Бакинское отделение ТблЗНИИЭП, Баку, 1981 Научно – технический отчет

9. Разработать предложения по созданию комплексов торгово – бытового обслуживания в сельской местности. Азерб. Баку 1991г. Научно– технический отчет АзНИИСА.

10. Разработать принципы модернизации и реконструкции сети и типов зданий культурно-бытового обслуживания в районах массовой застройки 60-х годов (на примере больших городов Азербайджана) Баку, 1991 г. Научно – технический отчет АзНИИСА,

11. Изучение современного состояния и определение направлений совершенствования крупнопанельного жилищного строительства в Азербайджанской ССР. Баку 1991г. Научно–технический отчет АзНИИСА.

12. Изучить практику строительства индивидуальных жилых домов в Азербайджанской ССР и разработать предложение по проектированию этих домов. Баку 1991г. Научно–технический отчет АзНИИСА

- 45) Архитектура и современные информационные технологии: международный электронный научно – образовательный журнал. Московский архитектурный институт. Москва. 1 (18) 2012.
Тема: «Особенности формирования системы города в Азербайджанской республике».
- 46) Научно–технический сборник Томского Государственного архитектурно–строительного университета Россия. Томск. Т.Г.А.С.У. № 2. 2012.
Тема: «Вопросы развития сложившихся региональных центров и новых городов Азербайджанской республики».
- 47) Грузинский технический Университет. Тбилиси. 2012. Научно – технический сборник. № 2
Тема: «Архитектурно – планировочная структура, композиция и эстетика малых городов Азербайджанской республики».
- 48) Научно–технический сборник. Московского архитектурного института. Россия. Москва. №1.
Тема: «Природная среда, ландшафтно–рекреационные зоны и расселение в этих зонах».
- 49) Научно–технический сборник № 2 Грузинского технического Университета. Тбилиси – 2012.
Тема: «Архитектурно – планировочная структура, композиция и эстетика малых городов Азербайджанской республики».
- 50) Научно–технический сборник Московского архитектурного института № 2. Россия. Москва.
Тема: «Природная среда, ландшафтно – рекреационные зоны и расселения в этих зонах».
- 51) Нагиев Н. Г. монографија «Современное градостроительство Азербайджанской республики» ММС Типография работников образования. Баку, 2011. 303 стр.

**Nizami Həsən oğlu Nağıyevin
Elmi tədqiqat işlərinin siyahısı**

1. Современное расселение трудящихся г. Сумгаита (руководитель темы) Бакинское отделение ТбилЗНИИЭП, Баку, 1975 г. Научно – технический отчет.
2. Разработка рекомендаций по реконструкции и благоустройству сложившейся застройки малых и средних городов Азербайджанской ССР (в составе авторского коллектива) Бакинское отделение ТбилЗНИИЭП, Баку, 1976 г. Научно – технический отчет

ni iri sənaye kompleksləri və bu sənaye obyektlərinin ətrafında yaşayış qurumları yarandı.

4.2. Zavod evtikintisi şəraitində kütləvi mənzil tikintisinin strukturu.

Azərbaycan Respublikasının mənzil tikintisinə olan daimi diqqəti 60-cı illərdə zavod evtikməsinin güclü tikinti bazasının yaradılması, inşaat konstruksiya və materiallarının istehsalı üzrə sənaye müəsisələrinin inkişafı, güclü ixtisaslaşmış inşaat təşkilatlarının yaranması və inkişafı, mülki tikinti üzrə layihə və tədqiqat institutları sisteminin yaradılması, inşaatın tipləşdirilməsi və standartlaşdırılması üzrə işlərilə öz əksini tapmışdır.

Bu, Azərbaycan Respublikasında mənzil tikintisinin kökündən yenidənqurulmasına imkan verdi. Mənzil tikintisi əvvəllərdən hazırlanmış yığma konstruksiyaların mexanikləşdirilmiş quraşdırma prosesinə çevrildi, əmək məhsuldarlığı artdı, əmək xərclərini və tikinti müddətini azaltmışdı.

Bütün bunlar Azərbaycan Respublikasında şəhərsalmanın kökündən dəyişməsinə gətirib çıxardı, mikrorayonların tikintisi başlandı.

4.3. Memarlıq irsinin mənimsənilməsi, kütləvi mənzil tikintisinin estetikası və memarlıqda yaradıcı istiqamətin təkamülü.

XX əsrin 30-cu illərin sonu 40-cı illərin əvvəllərində Azərbaycan Respublikasının memarlıq və şəhərsalma təcrübəsində yaradıcılıq istiqamətində dəyişiklər yarandı. 20-ci illərin konstruktivizminin əvəzinə azərbaycan irsindən, milli ənənələrdən, memarlıq forma və motivlərindən istifadə meylləri inkişaf etməyə başladı. Ayrı-ayrı hallarda memarlıqda olan bu meyllər özünü eklektik formada olan tikililərdə göstərirdi: məsələn, Sabunçu vağzalının binası və yarmarka binası (sonradan Trikotaj fabrikanı), partiya məktəbinin keçmiş binası və s. Lakin azərbaycanın xalq ənənələri və milli formalarını nəzərə alan bina və tikililərin inşasında uğurlu nümunələr də vardır. Belə tikililər arasında Dövlət Bankı işçilərinin yaşayış evini, Mərdəkindəki sanatoriya binasını, Bakı şəhərinin Nizami küçəsindəki Azneft və Buzovnanefitin yaşayış binalarını, Bakı şəhərinin 28 May küçəsindəki 23 saylı orta məktəbin binasını, Nizami adına kinoteatrın binası və b. göstərmək olar. Bu meyllər respublikanın şəhərsalma təcrübəsinə də öz təsirini göstərmişdir. Bu dövrdə azərbaycan şəhərsalmasında şəhərin əsas ərazilərinin və magistralların estetik təşkilinə, yaşayış yerlərinin və sahənin ayrı-ayrı planlaşdırma düşünlərinin memarlıq-kompozisiya həllinə böyük diqqət ayrılmağa başlandı. Əsas diqqət Bakı şəhərinin planlaşdırılması və tikintisinə verildi.

4.4. Memarlıq ansamblı, şəhər ansamblı və şəhər mərkəzinin təbiəti və mahiyyəti. Şəhər ansamblında qədim və yeni binaların vəhdəti.

Şəhərin memarlıq-məkan mühitinin formalaşdırılması – şəhərin funksional, texniki və estetik mükəmməlliyinin birliyində əks olunan daxili tamlığına nail olmaqdır.

Şəhərin planlaşdırılması və tikintisinin bədii, kompozisiya və estetik üstünlüklərini şəhərin sosial, iqtisadi, funksional və digər inkişaf problemlərindən kənarda nəzərdən keçirmək olmaz.

Gözəl şəhər yaratmaq insan və cəmiyyətin maddi tələbatlarının ödənilməsindən əl çəkmək demək deyil. Bununla əlaqədar olaraq diqqət mərkəzində insan durur, çünki onun üçün “sağlam, rahat və gözəl şəhər” anlayışı birlik təşkil edir.

Beləliklə, şəhərin planlaşdırma strukturu və onun memarlıq-məkan quruluşu qarşılıqlı əlaqəlidir. “Planlaşdırma strukturu” anlayışının əsasını şəhərin elementləri və onların arasındakı sosial, funksional, nəqliyyat əlaqələri təşkil edir. Rayonların əmək, yaşayış, istirahət və xidmət sahəsində kompozisiya və miqyaslı əlaqəsi “memarlıq ansamblı sistemi” anlayışı ilə təyin edilir.

Sahənin memarlıq ansamblı sistemi – onun kompozisiya və memarlıq-məkan quruluşunun əsasıdır.

“Memarlıq ansamblı” anlayışı bina, mühəndisi qurğuları, yaşıllıqların və monumental incəsənət əsərlərinin elə yerləşməsinə və mütənəsibliyini nəzərdə tutur ki, onların köməyi ilə nəinki utilitar tələbatlar təmin edilir, hətta bədii-ideya və memarlıq-məkan fikirləri həyata keçir, bütün şəhərə deyil, onun ayrı-ayrı hissələrinin bədii uyğunluğuna təmin edilir. Strukturuna görə iri və mürəkkəb olan bir çox şəhərlər, adətən bir deyil, bir neçə memarlıq ansamblından ibarətdir.

Hərtərəfli sənayələşmə və mexanikləşdirmə əsasında şəhərlərin inkişafı, maddi-iqtisadi bazasının möhkəmləndirilməsi və tikinti müddətinin azaldılması daha qısa müddətdə formalaşan iri və çoxelementli şəhərsalma ansamblarının yaranmasına zəmin yaradır. Buna görə memarlıq ansambların formalaşdırılması vəzifələrinin elmi dərk edilməsi xüsusilə vacibdir.

Əsas nəticə və təkliflər.

Azərbaycan Respublikası və qabaqcıl xarici ölkələrin müasir dövrdə şəhərsalma inkişafının yeni şəhərsalma konsepsiyaları və novator planlaşdırma ideyalarının öyrənilməsi, rayon planlaşdırılmasının, şəhər və kənd yaşayış məntəqələrinin baş planlarının sxemi və layihələrinin tərtib edilməsi təcrübəsinin təhlili və ümumiləşdirilməsi əsasında, həmçinin nəzəri tədqiqatlar

Тема: «Исторические условия развития градостроительства северного Азербайджана. (на русском яз.).

37) Bakı – 2010 “Professor – müəllim heyyyətinin və aspirantların elmi konfransların materialları”. I hissə.

Тема: “Новые градостроительные концепции XIX века, изменившие отношение к проблемом современной Урбанистики» (на русском яз.).

38) 2010 il – 20–21 may İstanbul. İstanbul beynəlxalq simpozium Bahçeşehir Universiteti. “Asiya - Avropa” koridorunda restorasiya və qorunma şəhərsalma siyasəti.

Тема: “Эстетика массового жилищного строительства и принципы сохранения архитектурного наследия ».

39) Şəmkir – Gədəbəy 27 – 28 oktyabr 2010 “Antik və orta əsr Azərbaycan şəhərləri Arxeoloji irsi, tarixi və memarlığı Elmi konfrans”.

Тема: “Azərbaycanın qədim şəhəri Gəncənin memarlıq- planlaşdırma strukturunun formalaşması” (на азерб. яз.).

40) Bakı – 2010 - 24 dekabr “Bina qurğuların dayanıqlığı mövzusunda Beynəlxalq elmi – praktiki konfransın materialları. Memarlıq və İnşaat fakültələrinin yaradılmasının 90 illiyinə həsr edilmiş”.

Тема: Новаторские планировочные идеи XIX начала XX веков. (на русском яз.).

41) Научно – технический сборник № 1 (475) Грузинский технический Университета. Тбилиси – 2010.

Тема: «Организация отдыха в пригородной зоне большого города на (примере городов Азербайджана). (на русском яз.).

42) Bakı–2011. Toplu №1 Şərq Ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyası. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Memarlıq Şəhərsalma Tarixi və Bərpə şöbəsi.

Тема: “Пути восстановления и комплексной реконструкции исторических городов Азербайджана».

43) Elmi – praktiki jurnal “Urbanizm” №17 – 2011

Тема: «Труд, быт и отдых в пространственной системе города в условиях Азербайджанской республики »

44) Вестник Казахской Головной архитектурно–строительной академии. №3 – 4 (41 - 42). Алмааты 2011.

Тема: «Архитектурно–планировочная структура и композиция города Баку, крупнейшего промышленного и культурного центра республики Азербайджан».

Тема: «Сохранение зон исторической застройки в развивающемся современном городе». (на англ.яз).

27) Bakı – noyabr – 2007 “XXI əsr və tarixi islam şəhərləri”, beynəlxalq elmi konfrans.

Тема: «Формирование исторических городов–региональных центров Азербайджана». (на русском яз.).

28) 28 – 29 noyabr – 2007 Şəmkir Birinci respublika Elmi – praktiki konfrans “Arxeoloji irsi, tarixi və memarlığı”. (Bakı,2008)

Тема: «Формирование системы культурно–бытового обслуживания города Шамкир» (на русском яз.).

29) İyun – 2008 – Ankara - Türk dünyası memarlık və şəhərcilik kurultayı.

Тема: «Основание, формирование и развитие азербайджанского города Шуша». (на англ.яз).

30) Yaponiya – Tokio. 8 – 9 noyabr – 2008 ci il. Beynəlxalq konfrans. Konfransın mövzusu: “Политика консервации, сохранения наследия в Азии». Научо Фуками.

Тема: «Проблемы сохранения исторической среды в городах Азербайджана».

31) Bakı – 2009 Az.M.I.U. «Elmi əsərlər» №2 «Ученые записки»

Тема: «Принципы формирования групповых систем населенных мест Азербайджанской Республики».

32) Bakı–2009 Toplu №4 “Şərq Ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyası. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Memarlıq Şəhərsalma Tarixi və Bərpə şöbəsi.

Тема: «Планировочная организация промышленных районов крупных городов Азербайджана (на русском яз.).

33) Bakı – 2010 Az.M.I.U. «Elmi əsərlər» №1 «Ученые записки

Тема: «Azərbaycan Respublikasının su hövzələri sayıllarında idman qurğuları və istirahətin formalaşması». (azərb. dilində).

34) Баку – 2010 Toplu №5 Международная Академия Архитектуры стран Востока. Национальная Академия наук Азербайджана. Отдел истории архитектуры, градостроительства и реставрации.

Тема: «Формирование концепции районной планировки и систем группового расселения». (на русском яз.).

35) Bakı – 2010 «Urbanizm» №15

Тема: «Условия реконструкции региональных центров Азербайджана, являющихся историческими городами» (на русском яз.).

36) Bakı – 2010 «Urbanizm» №16

вə yerinə yetirilmiş şəhərsalma işlərinin bazasında dissertasiyada aşağıdakı əsas nəticələr əldə edilmişdir:

1. Müəllif tərəfindən XIX əsr XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan Respublikasında şəhərsalmanın yaranma və inkişaf dövrlərini işıqlandıran böyük həcmdə arxiv, ədəbiyyat və layihə göstəricilərinin öyrənilməsi və sistemləşdirilməsi əsasında Azərbaycan şəhərlərinin inkişafının tarixi şəraiti, rayon planlaşdırılması konsepsiyalarının və qarşılıqlı əlaqəli yaşayış məntəqələrinin formalaşması, Azərbaycan Respublikasında urbanizasiya şəraiti və kənd yerləşdirilməsindəki kökündən dəyişmələr üzə çıxarılıb və müəyyən edilmişdir.

2. Azərbaycan Respublikasında şəhərlərin və rayon yerləşdirilməsinin inkişafının tarixi xüsusiyyətlərinin tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, mürəkkəb və uzun proses olan şəhərsalmanın nəticəsi sosial, iqtisadi, texniki və memarlıq-planlaşdırma səmərəliliyidir.

- sosial səmərəlilik əhalinin həyat şəraitinin və onun mədəni-məişət xidmətinin yaxşılaşdırılması, əmək fəaliyyətinin nizama salınması, müxtəlif yardışmələrə sərf edilən zamanın azaldılması, artan asudə vaxtın nəzərə alınması ilə kütləvi və fərdi istirahətin çevik təşkilindən ibarətdir.

- iqtisadi səmərəlilik şəhər ərazilərindən istifadənin intensivliyinin artması, binalarının əsaslılığının artması zamanı inşaata olan xərclərin məqsədə uyğun paylanması, nəqliyyat, mühəndis-texniki kommunikasiyaların xüsusi ölçüsünün azaldılmasından ibarətdir.

- texniki səmərəlilik binaların, kommunikasiya təchizatının və şəhər təsərrüfatının tikintisində texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin tez bir zamanda həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

- memarlıq-planlaşdırma səmərəliliyi şəhər strukturunun yaxşılaşdırılması, landşaft göstəricilərinin özünəməxsusluğunun qorunub saxlanması, tikililərin memarlıq-məkan keyfiyyətlərinin yüksəldilməsi, müasir tikililərdə tarixi irsin uyğun əlaqəsinin, yəni ənənə novatorluğun təhlilindən ibarətdir.

3. Respublikanın artıq formalaşmış şərahə yerləşdirilməsinin obyektiv səbəblərinin və regional şəraitdə yaşayış məntəqələrinin qrup sistemlərinin formalaşması xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi və təhlili, müxtəlif zonalarda təbii mühitin, landşaft-tənəffüs ərazilərinin detallı nəzərdən keçirilməsi və bu zonalarda yerləşdirilmənin yeni formalarının və şəhər və kənd yaşayış məntəqələrinin müasir, yeni tiplərinin yaranması üçün obyektiv səbəbləri təyin etdi, yeni şəhərlərin layihələndirilməsi və yaranmış şəhərlərin yenidənqurulması zamanı müsbət nəticələrə nail olmaq üçün şəhərin planlaşdırma strukturunun yenilənməsində mövcud planlaşdırma sistemində ayrı-ayrı dəyişikliklərin aparılmasına deyil, onun keyfiyyətə yenidən hazırlanmasına

əsaslanmağın vacibliyinin müəyyən edilməsinə imkan vermişdir. Köhnə planlaşdırma strukturunun az və ya çox dərəcədə korreksiya edilməsi və məhdudlaşdırılma tədbirlərinin tərtib edilməsi yenidənqurulan şəhərin gələcək tələblərə cavab verməsinə gətirib çıxarmayacaq. Buna görə də şəhərlərin yeni inkişaf yolları axtarılmalıdır, çünki mövcud planlaşdırmanın keçmiş dövrlərdə formalaşmış təkmilləşdirilməsi imkanları bir çox cəhətdən kifayət deyildir və ya tükənmişdir. Neqativ və məhdudlaşdırma tədbirləri müsbət nəticələrə gətirib çıxara bilməz və radikal dəyişiklikləri əvəz edə bilməz.

Yeni tələblərin xidmətinə təkcə alışılmış, yoxlanılmış, dəfələrlə istifadə edilmiş köhnə planlaşdırma vasitələri qoysaq, onlar yaradıcılıq ətaləti və kök salmış adətlər hesabına nəqədər həyatı və səmərəli görünsə belə, heç bir vaxt müsbət nəticələr əldə etmək olmaz.

Bununla yanaşı aydın olur ki, yan çətinliklərin yaranmasına texniki tərəqqi və novator cəhdləri səbəb olur. Bu çətinliklər tez dəyişən həyat şəraitinə uyğunlaşmanın, keçmişdə şəhərsalmanın başqa şərait və imkanları şəraitində yaranmış meyarlara əsaslanması ömrünü başa vurmuş estetik təsəvvürlərə üstün gəlməyin vacibliyi ilə əlaqəlidir.

Perspektivli novator şəhərsalma tədbirlərinin həyata keçirilməsindəki ləngimələr elmi təcrübələrin nəticələrinin əhəmiyyətinin tam qiymətləndirilməsi, gələcək inkişaf üçün əngəl ola bilən köhnəlmiş norma və qaydalara sözsüz olaraq riayət edilməsi ucbatından yaranır. Layihələndirmə fəaliyyəti, bu və ya digər yaradıcı təkliflər şəhərlərin obyektiv tarixi inkişaf prosesini əks etdirməli və nəzərə almalıdır.

4. Şəhər sisteminin formalaşmasının xüsusiyyətlərinin, həmçinin şəhərin məkan sistemində əhalinin əmək, məişət və istirahətinin yaranmış qarşılıqlı əlaqələrinin tədqiq edilməsi Azərbaycan Respublikasında şəhərlərin dinamik böyüməsinin və şəhər yerləşdirilməsinin qanunauyğunluqlarının müəyyən edilməsinə köməklik göstərdi. Şəhərlərin böyümə dinamikliyi, onun ölçüsü və sənaye profili arasındakı əlaqə göstərilmişdir. Onların təbii-iqlim xüsusiyyətlərinin və təbii mühitdəki mövqeyinin planlaşdırma strukturuna olan təsiri əks etdirilmişdir. Göstərilmişdir ki, şəhərlərin strukturu kompakt, parçalanmış və xətti struktur kimi formalaşır.

5. Azərbaycan Respublikasının şəhərləri ölkə əhalisinin kompleks yaşayış mühiti nöqteyi-nəzərindən təhlil edilmişdir. Bu zaman Qafqazda iri aqlomerasiya kimi yaranan, respublikanın iri sənaye və mədəni mərkəzi olan Bakı şəhərinin memarlıq-planlaşdırma strukturu və kompozisiya dərindən öyrənilmişdir. Yaranmış regional mərkəzlər – Gəncə, Naxçıvan, Lənkəran,

Тема: **«Композиция массовой жилой застройки крупных городов Азербайджана».** (на русском яз.).

17) Bakı – 1999 X Respublika Elmi konfransının materialları. “İncəsənətin və mədəniyyətin problemləri”

Тема: **“Задачи реконструкции исторических городов и методика их решения».** (на русском яз.).

18) Bakı–2000 “Memarlıq doktoru, professor Qəzənfər Mədət Oğlu Əlizadənin 90 illik yubileyinə həsr edilmiş Elmi – praktik konfransın materialları”.

Тема: **«Цвет в Архитектуре».** (на русском яз.).

19) Bakı–2000 «Ученые записки» «Elmi əsərlər»

Тема: **«Вопросы комплексности жилой застройки городов Азербайджана»** (на русском яз.).

20) Bakı–2000 «Ученые записки» «Elmi əsərlər»

Тема: **«Рельеф и жилая застройка».** (на русском яз.).

21) Bakı–2003 “Heydər Əliyev və Azərbaycan memarlığının inkişafı” “Azərbaycan Respublikasının Zati –Aliləri Heydər Əlirza oğlu Əliyevin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi – praktiki konfransın materialları”

Mövzu: **«Azərbaycan Respublikasında turizm və istirahət sisteminin yaradılması, kurort tikintisinin formalaşdırılması və inkişafı».** (azərb. dilində).

22) материалы научного симпозиума по проблемам сохранения архитектурной среды исторических городов центральной и Восточной Азии. Самарканд, апрель, 2005.

Тема: **«Баку – музей архитектуры под открытым небом»**

23) Bakı – октябрь – 2005 “Şərqi və Mərkəzi Asiyanın tarixi şəhərlərin planlaşdırılması və inkişaf problemlərinə həsr edilmiş III Beynəlxalq simpozium”

Тема: **«Сохранение Архитектурной среды города Баку – центра Апшеронской системы» расселения».** (на русском яз.).

24) Bakı - 2005 «Elmi əsərlər» «Ученые записки»

Тема: **«Масштабность при формировании современного жилого комплекса».** (на русском яз.).

25) Россия г. Уфа, Республика Башкортостан. 14 – 16 сентября 2006 г. Международная конференция «Евразийский Т – Экополис. Современные инновации в архитектуре и градостроительстве».

Тема: **«Транспортная система исторического города Баку в условиях развития жилищного строительства».** (на русском яз.).

26) Февраль–2007 Флоренция, Италия «Международная конференция по проблемам сохранения исторической среды в городах».

Mövzu: «Azərbaycan respublikasında şəhərsalma və memarlığın inkişafının əsas problemləri». (azərb. dilində).

7) Bakı–1994 Материалы I Республиканской научно–технической конференции. «Научно–технический прогресс в строительстве и архитектуре».

Тема: «Условия формирования микрорайона» (на русском яз.).

8) Bakı–1994 Материалы I Республиканской научно–технической конференции. «Научно–технический прогресс в строительстве и архитектуре».

Тема: «Промышленное развитие и жилая среда». (на русском яз.).

9) Bakı–1995 «Тематический сборник научных трудов». Новые достижения в строительной науке и архитектуре.

Тема: Актуальные проблемы дальнейшего развития коммунального хозяйства промышленных городов Азербайджана по водонабжению и канализации. (на русском яз.).

10) Bakı–1995 «Тематический сборник научных трудов». Новые достижения в строительной науке и архитектуре.

Mövzu: «İstilik təchizatının böhran vəziyyətindən çıxarılması və onun inkişaf etdirilməsi yolları. (azərb. Dilində).

11) Bakı–1995 «Тематический сборник научных трудов». Новые достижения в строительной науке и архитектуре.

Mövzu: «Yeni mənzil münasibətləri». (azərb. dilində).

12) Bakı–1995 «Тематический сборник научных трудов». Новые достижения в строительной науке и архитектуре.

Тема: Коллективная собственность в жилищной сфере (на русском яз.).

13) Bakı–1998 Beynəlxalq Ekoenergetika Akademiyası və Azərbaycan Mühəndis İnşaat Universitetinin «Azərbaycanın inşaat kompleksinin inkişafının problemləri və proqnozu» mövzusunda birgə sessiyasının materialları.

Mövzu: «Azərbaycan Respublikasında mənzil tikintisinin inkişafı».

14) Bakı–1998 «Şərq ölkələrinin memarlıq problemlərinin tədqiqi və memarlıq təhsilinə dair beynəlxalq elmi konfransın materialları.

Mövzu: «Bakı şəhərinin köhnə mənzil fondunun modernləşdirilməsinə dair». (azərb. dilində).

15) Bakı–1999 «Ученые записки» №1 «Elmi əsərlər»

Тема: «Организация общественного обслуживания в жилой застройке городов Азербайджана». (на русском яз.).

16) Bakı – 1999 Ученые записки» №1 «Elmi əsərlər»

Şəki, Xaçmaz, Salyan və başqa şəhərlər, həmçinin Şirvan, Mingəçevir, Sumqayıt kimi yeni şəhərlər nəzərdən keçirilmişdir.

Müəyyən edilmişdir ki, şəhərlərin planlaşdırma strukturunun formalaşması, şəhərin inşa edilməsi üçün ərazinin seçilməsi, həmçinin sənaye, yaşayış və digər zonaların yerləşdirilməsi zamanı ərazi inkişafının uzaq perspektivə hesablanmış əsas istiqamətləri heç də hər zaman vaxtında təyin edilmir, kifayət qədər torpaq resursları üzə çıxarılmır və onların rəşional istifadəsi rejimi təyin edilmir. Məkan təşkili sxemlərinin hazırlanma metodikası ilə məşğul olan mütəxəssislər hələ də şəhərin statik orqanizm olması fikrini istinad edərək çıxış edirlər.

Müasir şəhərlərin sürətlə inkişafı xidmət müəssisələrinin, bütün şəbəkəsinin düzgün həllini, xüsusən də onların planında düzgün yerləşdirməsinə tələb edir. Bu, birinci növbədə əsas ümumşəhər və rayon xidmət müəssisələri sisteminə aiddir, çünki ilkin müəssisələrin bərabər yerləşdirilməsi iriləşdirilmiş məhəllələrin və yaşayış mikrorayonlarının yaranması bazasında əldə edilə bilər. Şəhərin məkan strukturu xidmət şəbəkəsinin gələcək inkişafına maneçilik törətməməlidir, şəhərin inkişafı zamanı əhaliyə xidmətin təşkilində çətinlik yaratmamalıdır.

Sənaye və yaşayış rayonlarının qarşılıqlı düzgün yerləşdirilməsinə, onlar arasında düşünülmüş təşkilin və möhkəm qarşılıqlı əlaqənin olmasına, şəhərin inkişafı boyu onun tamlığının qorunmasına çalışmaq lazımdır. İstirahət zonası, iri nəqliyyat və kommunal qurğular üçün yerin seçilməsində də şəhərin gərəqli olmadan vaxtından əvvəl köklü yenidənqurulmasını tələb etməyən gələcək inkişaf imkanlarını da nəzərə almaq lazımdır.

Kifayət qədər bitmiş maddi-məkan mühit və əhalinin həyat və istehsalın təşkili üçün əlverişliliyə baxmayaraq, hər bir iri inşa dövründə şəhərin memarlıq-planlaşdırma strukturunun onun inkişaf dinamikasına daimi uyğunluğunu əldə etmək lazımdır.

6. Respublikanın kiçik şəhərlərinin layihələndirmə və inkişafının tarixi təcrübəsi, onun planlaşdırılma strukturu, kompozisiyası və estetikası, həmçinin tarixi şəhərlərin bərpası və kompleks yenidənqurulmasının yolları ümumiləşdirilmiş və sistemləşdirilmişdir.

Kiçik yaşayış məntəqələrinin və tarixi şəhərlərin layihələndirilməsi təcrübəsi təhlil edilərkən novatorluq və ənənələrin qorunub saxlanması məsələsi daha da mühüm olur. Şəhərlərin inkişaf prosesi daimidir və çox zaman dinamikdir. Bu şəraitdə, memarlıq-planlaşdırma strukturunda şəhərin hesabı ölçülərindən asılı olmayaraq, şəhər inkişafının hər bir dövründə şəhər orqanizminin tamlığını, istehsalın təşkili və əhalinin yaranması üçün əlverişliliyi təmin etmək lazımdır.

Bunun üçün aşağıdakı əsas şərtlərə riayət etmək lazımdır:

- funksional zonalaşdırma sxemində mülki yaşayış və sənaye tikintisinin maksimal təmərküzləşməsi zamanı şəhərin və onun vacib zonalarının planlaşdırma strukturunun vəziyyətcə kökündən dəyişdirilməsi imkanını nəzərə almaq lazımdır;

- emal sənayesi bazasında inkişaf edən kiçik şəhərlərin və tarixi mərkəzi şəhərlərin memarlıq-məkan təşkilini onların gələcəkdə daha iki şəhərsalma sisteminin struktur həlqəsinə çevrilməsi imkanını nəzərə alaraq həll etmək lazımdır. Baş planın həyata keçirilməsinin əsas etaplarının parametrləri yaşayış məntəqəsinin planlaşdırma strukturunun nisbətən tamamlanmış və qarşılıqlı əlaqəli kompleks həlqələrinin yaranmasına kömək etməlidir;

- kiçik tarixi şəhərin məkan təşkilinin sxemində onun artıq formalaşmış rayonların minimal dəyişdirilməsi ilə azad ərazilərdə gələcək inkişafı imkanı nəzərdə tutulmalıdır. Daha perspektivli sənaye şəhərinin tikintisi üçün ərazinin seçilməsi zamanı ilk növbədə hesabi ölçülərdən böyük və kənd təsərrüfatı üçün azəhəmiyyətli olan ərazilərə üstünlük verilməlidir;

- formalaşmış şəhərin məkan sxemində mərkəzi rayonların kökündən dəyişdirilməsi ilə yeni torpaqların məhdud şəkildə mənimsənilməsinin uyğunlaşması, əsas funksional zonaların qarşılıqlı əlaqələrinin güclənməsi və mənimsənilmiş torpaqların istifadə intensivliyinin artırılması nəzərdə tutulmalıdır;

- TİƏ mərhələsində şəhər strukturunun həlli zamanı şəhərin məkan inkişafı istiqamətləri və onun mühüm kommunikasiyalarının hesabi müddət hüdudlarından xaricdə formalaşdırılması təyin edilməli, yəni torpaqların uzunmüddətli istifadəsi rejimi müəyyən edilməli, şəhərsalma şərtlərinin şəhərin gələcək böyüməsi perspektivlərinə təsiri nəzərə alınmalı və bir sıra hallarda onun planlı şəkildə aqlomerasiyaya daxil olma imkanı nəzərdə tutulmalıdır.

7. Azərbaycan şəhərsalmasında şəhərin tərz, yaşayış tikililəri kompozisiyasının və şəhər ansamblının, novatorluq və ənənələrə nəzər salaraq, Azərbaycan Respublikası şəhərlərində yaşayış tikililərinin formalaşmasının əsas istiqamətləri göstərilmişdir, zavod evtikintisi şəraitində kütləvi mənzil tikintisinin strukturu müəyyən edilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, tikinti üçün ayrılmış sahələrin planlaşdırma strukturu, onun rəasional təşkili və elementlərinin qarşılıqlı yerləşdirilməsi nəzərə alınmaqla, şəhərin ölçüsündən, onun yerləşməsinin təbii şəraitindən, sənaye-təsərrüfat profilindən, şəhərin böyümə tempindən, inşaat bazası və s. asılı olaraq, öz strukturunda əsas həlqə olan yaşayış kompleksləri və mikrorayonların dəqiq təşkilini təmin edir.

İşin nəticələrinin tətbiqi Dissertasiya tədqiqatının əsas nəticələri və yekunları elmi-tədqiqat və layihə - axtarış institutlarında müəllif tərəfindən müxtəlif dövrlərdə icra edilən layihə - axtarış və elmi tədqiqat işlərində, o cümlədən Azərbaycan Memarlıq İnşaat Universitetinin memarlıq fakültəsinin tədris proqramlarında, metodik göstəricilərinə tətbiq olunmuşdur. (tətbiq olunma arayışları və müəllifin layihə işlərinin siyahısı dissertasiya işinin ikinci toplusunda təqdim olunur).

Nizami Həsən oğlu Nağıyevin çap edilmiş Elmi əsərlərinin siyahısı

1) Баку–октябрь–1979 год. сборник Республиканской научно–технической конференции «Повышения качества и ускорение темпов строительства гражданских, промышленных зданий и гидромелиоративных сооружений».

Тема: **«Проблемы развития исторических городов в системах расселения Азербайджана».** (на русском яз.).

2) Баку–1987. «Тематический сборник научных трудов». Пути снижения материалоемкости и трудозатрат в строительстве и стройиндустрии.

Тема: **«Новаторство и традиции в планировке и застройке городов в Азербайджанской ССР.** (на русском яз.).

3) Баку–1987. «Тематический сборник научных трудов». Пути снижения материалоемкости и трудозатрат в строительстве и стройиндустрии.

Тема: **«Социально–экономические проблемы расселения, градостроительства и жилищно–гражданского строительства в Азербайджанской ССР».** (на русском яз.).

4) Баку–1991 «Тематический сборник научных трудов». Развития регионального строительного комплекса в новых условиях хозяйствования.

Тема: **«Прогнозирование развития малых и средних городов Азербайджана в генеральных планах».** (на русском яз.).

5) Баку–1991 «Тематический сборник научных трудов». Развития регионального строительного комплекса в новых условиях хозяйствования.

Тема: **«Комплексная реконструкция районов исторической застройки».** (на русском яз.).

6) Баку–1994 Материалы I Республиканской научно–технической конференции. «Научно–технический прогресс в строительстве и архитектуре».